

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Lenka Rešlová

Filosofie a etika stoicismu

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem *Filosofie a etika stoicismu* vypracovala samostatně, a že veškerá použitá literatura je uvedena v závěru práce.

V Olomouci dne: _____

Lenka Rešlová

Poděkování

Děkuji PhDr. Petru Zimovi, Ph.D. za metodické vedení, poskytnuté rady, propůjčené materiály a informace při zpracování bakalářské práce.

Obsah:

Úvod	5
1 Stoicismus	7
1.1 Původ slova stoicismus	7
1.2 Počátky stoicismu	7
1.3 Charakteristika stoy	8
1.4 Dělení stoicismu	8
1.4.1 Stará stoa	8
1.4.2 Střední stoa	11
1.4.3 Mladší stoa.....	12
1.5 Stoická filosofie	12
1.5.1 Smrt/sebevražda.....	12
1.5.2 Ctnost.....	13
2 Seneca	16
2.1 Původ	16
2.2 Rysy	16
2.3 Studium.....	17
2.4 Před a během Claudiovy vlády	18
2.5 Osvobození	20
2.6 Za císaře Nerona	21
2.7 Majetek	22
2.8 Žádost o místo v ústraní – vrácení majetku	23
2.9 Senekův pád.....	24
2.10 Tvorba.....	25
2.10.1 Faidra	25
2.10.2 Listy Luciliovi	26
2.10.3 O duševním klidu	26
3 Epiktétos	30
3.1 Původ	30
3.2 Filosofie	30
3.3 Tvorba.....	31
3.3.1 Rukojeť.....	32
3.3.2 Rozpravy.....	33

3.3.3	Moudrost stoika Epikteta.....	36
4	Marcus Aurelius Antonius	38
4.1	Původ	38
4.2	Vzdělání a politická kariéra	38
4.3	Války.....	39
4.4	Po smrti Marca Aurelia Antonina	39
4.5	Filosofie	39
4.6	Tvorba.....	41
4.6.1	Hovory k sobě.....	41
5	Pokus o srovnání – Seneca, Epiktétos, Marcus Aurelius.....	45
5.1	Jejich život	45
5.2	Duše	45
5.3	Blaženost.....	46
5.4	Ctnost.....	46
5.5	Smrt/sebevražda.....	46
6	Možnost využití témat stoické filosofie ve výuce občanské výchovy a společenských věd	48
6.1	Stoický klid	48
6.2	Láska k bližnímu a rovnoprávnost.....	48
6.3	Rozum.....	49
6.4	Život v souladu s přírodou	49
	Závěr.....	50
	Prameny a literatura.....	51
	Anotace/Annotation.....	52

Úvod

Cílem mé práce byl pokus o rozbor a srovnání tří nejvýznamnějších představitelů stoické filosofie (Seneky, Epiktéta, Marca Aurelia). Dále následuje úvaha nad začleněním nejvýznamnějších témat stoické etiky do výuky občanské výchovy a základů společenských věd.

Stoicismus je filosofický směr, který se zabývá otázkami etiky, ale také logiky a fyziky. Převážně se však zabývají problematikou etiky, kterou se pak dále snaží převést do praktického života. Představitelé tohoto směru usilují o to, podat svoji filosofii a myšlenky co nejjednodušším způsobem tak, aby v každém člověku něco zanechali, a pokud možno jenom to dobré. Svá díla se proto snaží psát jasně a vkládají do nich také svou osobitou část. Tato díla by pak měli přimět člověka stát se lepším a umět posuzovat co je dobré a co špatné, co za co stojí a co nikoliv. Ale především, stát se rozumným člověkem tak, aby na konci učení byl schopen dojít k blaženému životu. Protože je-li člověk rozumný, pak je také ctnostný a právě ctnost, která je založena na rozumu, nám dle stoiků postačí k blaženému životu. Tento směr také klade velký důraz na život v souladu s přírodou a vesmírem.

Stoicismus dělíme na řecký a římský. Já jsem si pro svoji bakalářskou práci zvolila stoicismus římský, ve kterém se objevují představitelé, díky kterým se tento směr udal do podvědomí širší veřejnosti. Ačkoliv stoicismus vznikl právě v Řecku v období po smrti Alexandra Velikého, až později se rozšířil do Říma, kde přišli Řečtí stoici a začali zde vyučovat svoji filosofii. K výběru tohoto tématu (Římského stoicismu) jsem se rozhodla především proto, že mě zaujala díla představitelů daného směru.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. První kapitolu jsem věnovala stoicismu, základním principům a poznatkům. Čemu se daný směr věnuje, na co klade důraz a čím je specifický. Dále jsem se v této kapitole blíže podívala na počátky stoicismu v Řecku tak, abych mohla navázat na Římský stoicismus.

Navazující tři kapitoly jsou věnované hlavním představitelům římského stoicismu. Jako prvním jsem se tedy zabývala nejvýznamnějším stoikem, kterým byl Lucius Annaeus Seneca. Druhý z nich, Epiktétos, sice sám žádné dílo nenapsal, přesto díky jeho žákovi Flaviu Arrianu máme dnes k dispozici dvě jeho významná díla. Posledním filosofem nemůže být nikdo jiný, než Marcus Aurelius Antoninus, jinak známý jako „filosof na trůně“, kterým také

končí Římský stoicismus. V jednotlivých kapitolách se zabývám jejich životy, tvorbou a pohledem na stoickou filosofii, která se dále zaměřuje na duši, přírodu, společnost, ctnost, osud a smrt.

V předposlední kapitole jsem se zaměřila na srovnání těchto tří velikánů a to nejenom co se jejich životů týče, ale také jejich práce a pohledů na etické problémy. Je zajímavé, že ačkoliv každý pocházel z jiné společenské sféry, všichni se dokázali významně zapsat do dějin filosofie.

Některé mravní rady a poučky jsou uplatnitelné i v dnešní době. Proto jsem se rozhodla poslední kapitolu věnovat problematice, jak lze využít stoickou filosofii v dnešním školství. Bylo by hezké, kdyby některé rady, například jak zvládat dané situace, ovládali nejenom pedagogové, ale i jiné osoby pohybující se ve školství. Jako příklady situací bych uvedla spravedlivě jednat, milovat své bližní, ovládat stoický klid, řešit pouze to, co je v naší moci a nesnažit se ovlivňovat něco, co není v našich schopnostech.

1 Stoicismus

1.1 Původ slova stoicismus

Původním zakladatelem stoicismu byl Zénón z Kitia, který žil v letech 342–270 př. Kr. a pocházel z Kypru. Během jedné mořské bouře ztroskotala loď převážející jeho majetek a přišel prakticky o vše. Díky této nešťastné události, která se mu přihodila, se začíná věnovat aktivně filosofii a z toho mála co mu zůstalo, zakoupil pro sebe a své žáky sloupořadí (řecky stoa). Toto sloupořadí bylo pravděpodobně vyzdobeno freskami Polygnótovými (stoa poikilé = pestré sloupořadí), což se stalo podnětem pro název nejen školy, ale také tohoto směru. Jiný pramen zase uvádí, že škola dostala název podle jedné pestře vymalované sloupové síně na trhu v Athénách, kde přednášel nejen Zénón, ale také všichni jeho následovníci. Od té doby se jeho žákům začalo říkat stoici.

1.2 Počátky stoicismu

Asi půl tisíciletí byla stoická škola neustále působící duchovní silou mezi Řeky a později také Římany. Její počátky sahají do raně Helénistického období, je to období po smrti Alexandra Velikého a končí za posledním svým velkým představitelem císařem Markem Aureliem (kolem roku 200 po Kr.).

Někdy se diskutuje o tom, zda by stoicismus mohl vzniknout ve stejné době i kdyby nebylo Zénóna z Kitia. Historikové se domnívají, že ano, ovšem za jiných okolností a určitě pod jiným jménem, ale zřejmě by vznikl. Zénón z Kitia žil střídavě, přesto jeho učení ho ovlivnilo natolik, že v sedmdesáti dvou letech spáchal náhlou sebevraždu hned poté, co jednoho dne opouštěl svojí školu a spadl. Při pádu si zlomil malíček pravděpodobně na noze. Tento pád bral jako znamení od boha, a tak neváhal moc dlouho a odhodlal se k sebevraždě (srov. Rist, 1998, s. 252). Jeho nejvýznamnějším žákem byl Kleanthes, který se později stal i jeho nástupcem. Jeho myšlenky se nestaly ani tak významnými, jako byla spíše jeho oddanost ke svému učiteli. Z jeho pracovitosti, píle a oddanosti by se mohl i v dnešní době kde-do přiučit (srov. Drtina, 1914, s. 275). Avšak hlavní zásluha o stoicismus se přičítá teprve Chrysippovi ze Soloi v maloasijské Kilikii, který žil v letech 281–208 před Kr. Byl to právě Chrysippos, který nám zformuloval hlavní teze stoicismu. Chrysippova pozornost směřuje k otázkám, co je dobré a co zlé. Domnívá se, že dobro a zlo jsou spojovány výhradně s duchem, avšak všechny zbylé záležitosti jsou přiřazovány tělu a jsou „morálně lhostejné“. To platí nejen pro ty pozitivní jako život, bohatství, zdraví aj., ale i negativní například smrt, chudoba, nemoc. Avšak připojuje se také k názoru Aristóna z Chiu, který tvrdí, že mezi

dobrymi a zlymi skutky je jeste treba rozeznavat skutky indiferentni. Prohlasuje: „Je treba zit souhlasne s prirodou, coz u cloveka znamena zit predevsim podle rozumu, a nechtit, co není, nybrz souhlasit s tim, co je (recky souhlas = synkatathesis)“ (Machovec, 1993, s. 170). Dalši myšlenky stoicismu, které se rozvijely v období Chrysippa, jsou popsány v dalších částech.

1.3 Charakteristika stoy

Stoikové podle vzoru Xenokrata rozdělovali filosofii na tři části: fyziku, logiku a etiku. „Žádná část filosofie není oddělena od jiné, nybrz všechny jsou vzájemně propojeny“ (Long, 2003, s. 152). Přesto se ale nejdůkladněji zabývali etickými otázkami, a také etiku povýšily nad ostatní vybrané vědy. „Dílčí spory přírodněfilosofické a přírodovědní té doby jsou již dávno vyřešeny, logika té doby dávno překonána, ale otázky svobody člověka, smyslu života, lidského štěstí i osudu, zkrátka nejzávažnější otázky etické, jsou dosud žhavé a stále aktuální – byť dnes už v jiných formách a aspektech, jako jsou v jiných formách a aspektech aktuální třídní a jiné společenské zápasy, na nichž tyto otázky vyrostly a vyrůstají“ (Machovec, 1993, s. 169). Tyto tři části mají spolu tvořit tzv. organickou jednotu, jelikož „fysika rovná se masu a krvi, logika kostem a šlachám, ethika duší“ (Tvrdý, 1947, s. 82). Takových to přirovnání můžeme najít v literatuře více, podstatou toho ale je, že každá tato část osahuje svůj vlastní celek, ale pokud se jimi budeme zabývat dohromady, zjistíme, že se navzájem propojují a tvoří jednotnou skupinu. Vztah, který je mezi logikou, fyzikou a etikou, výstižně vyjádřil Emile Bréhier: „Jsou nerozlučně spjaty, neboť je to jeden a týž rozum (logos), který v dialektice spojuje konsekventy s antecedenty, který v přírodě svazuje všechny příčiny dohromady a který v jednání vytváří mezi činy dokonalou shodu ... je nemožné naplnit racionalitu v každém z těchto tří oborů nezávisle na těch ostatních“ (Long, 2003, s. 154).

1.4 Dělení stoicismu

Stoicismus však nečleníme jen podle Panatia, kterými se zabývá, ale rozdělujeme ho také na tzv. starou, střední a mladší stou. Jiný pramen však uvádí malinko rozdílnou terminologii a to dělení na starší, střední a novou stou. Já jsem si pro další pracování s textem vybrala první dělení a to s mladší stou.

1.4.1 Stará stoa

Stará stoa je zastoupena především jejím zakladatelem Zénónem z Kitia a prvním hlavním propagátorem stoicismu Chrysippem ze Soloi. Počátky původní stoy sahají do 3. a 2. století př. Kr. Tedy kolem roku 300 př. Kr. V této době vzniká dělení filosofie na

fyziku, logiku a etiku. Snad stoikové dali logice právě toto označení a začali do ní řadit také dialektiku. Neboli nauka o myšlení, rétorice a nauka o výraze.

Mezi dialektiku řadíme i formální logiku. Pod tím si můžeme představit tři nauky, které se pak dále dělí. Je to nauka o pojmu, soudu a úsudku. V nauce o pojmu je jedna část obzvlášť důležitá a tou je nauka o kategoriích. Jsou to nejvyšší a nejobecnější pojmy. Už Aristoteles měl něco podobného, avšak on jich měl deset, kdežto stoicismus má pouze čtyři. První z nich je substrát jinak také „to hypokeimenon“, druhé je označeno jako nějaká podstatná vlastnost neboli jakost též to poion. Za třetí je jakýsi náhodný stav neboli „to pós echon“, a jako poslední je vztah jedné věci k věci druhé též „pros ti pós echon“. Stoikové se však nezaměřili pouze na tato dělení pojmu, ale dělili dále též soudy. Bylo to dělení na soudy jednoduché a soudy složené. Převážně se s oblibou zabývali soudy složenými čistě z vědeckého účelu a do nichž pak dále řadili soudy hypotetické. Jejich zájem pak upoutává převážně část o úsudcích hypotetických a disjunktivních. „Stoická logika je tedy sloučení senzualismu (zvláště kynického) a aristotelskou elementární logikou. Stoická noetika pak silně připomíná novodobý anglický empirismus, zvl. senzualistickou teorii poznání Johna Locka (1632–1704)“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 10).

Psychologii a teologii stoikové začlenili do fyziky. Tvrdí, že: „Skutečné je jen to, co je tělesné“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 11). Mezi skutečné věci pak řadí nejen lidskou duši, ale i božstvo. Kdežto mezi netělesné věci řadí čas, prostor a všechno myšlené.

Stoikové chápali boha jako světovou substanci, které proniká vším, a tudíž bůh musí být dle jejich mínění hmotný, jinak by nemohl existovat. Sám Chrysippos definuje boha takto: „Bůh a svět je jedno a totéž. Svět, velická živá bytost je tělem, Bůh je duší vesmíru“ (Rádl, 1998, s. 231). Světové substanci jinak říkali pneuma, znamená vanutí, dech. Pneuma vychází ze čtyř živlů, které se dále dělí na pasivní a aktivní. Do oblasti pasivních živlů řadíme vodu a zemi, do aktivní části živlů patří vzduch a oheň. Za nejzákladnější substanci pneuma považují stoikové oheň. Byla to jakási pralátka. Proto také z ohně všechno vzniklo a jeho postupným zahušťováním vznikají ostatní elementy. Ale stejně tak jak všechno z ohně vzešlo, tak jím i končí a vrací se zpět do jeho podoby. „Tento tvůrčí oheň jest pneumatem pronikajícím celý svět a průvodcem veškerého dění“ (Tvrdý, 1947, s. 84). Všechno na světě podléhá osudu. Ten nám určuje, kdy se obrací koloběh, kdy z ohně všechno vzejde, nebo naopak, kdy se v oheň zase všechno promění.

Při narození je naše duše prázdná, až naše zkušenosti a poznatky ji poznamenávají. Scholastikové tento jev později označují jako „tabula rasa“ tedy nepopsaná deska a později jí naše vědomosti popisují.

Stoikové vycházejí z jednotlivin. Jednotliviny jsou částice, které se sobě navzájem nikdy nepodobají a mají svojí jsoucnost. Stejně jako strom nemá nikdy dva stejné listy, tak se jednotliviny nemůžou sobě nikdy podobat. Tyto jednotliviny mají jistou reálnou jsoucnost a potom si z nich duše vytváří pojmy. Můžeme tedy o stoicích říci, že jsou nominalisty a konceptualisty (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 9).

Příroda je stoiky rozdělena na čtyři stupně, stejně, jak tomu je i u Aristotela. První stupeň jsou anorganické věci, které mají jen držení. Druhým stupněm jsou rostliny, které disponují přírodní silou. Jako třetí stupeň uvádějí živočichy, jež se dokážou projevovat pudem a tím jsou schopní i sebezáchovy. Mají duši a schopnost vytvářet si představy. A posledním stupněm je člověk, který má navíc rozum neboli logos.

Lidskou duši stoikové rozdělili na osm částí. Z toho je pět smyslů, způsobilost řeči, schopnost plodit a vládnoucí duch, které označují jako sídlo lidské osobnosti. Někteří myslitelé uvádějí, že vládnoucí duch sídlí v hlavě, jiní zase, že v prostoru. Hlavním ale je, že je to vůdčí část našeho ducha.

Jediné co nemá stupně je ctnost. Člověk je buď ctnostný, nebo ctnostný není, a tedy je špatný. Může se však člověk ke ctnosti snažit přibližovat, ale i tak je stále nectnostný. Kdo ale je schopen dosáhnout ctnosti je mudrc. Mudrc, který slouží jako stoický ideál všeho dokonalého. „Mudrc je povznesen nad každý zákon a je schopen v čas potřeby spáchat podvod i sebevraždu“ (Rádl, 1998, s. 231). Jako jediný se může stát blaženým a od bohů se liší pouze tím, že mudrc je smrtelný. Ctnost je vždy jediná a nedělitelná, avšak i tak ji stoikové dělí na různé stránky, které jsou opět nazývány ctnostmi. Podle stoiků existují tedy čtyři hlavní ctnosti. 1. rozumnost, 2. mírnost záležící v sebeovládání, 3. statečnost, 4. spravedlnost (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 14). Lidské činy by se neměly posuzovat podle výsledku, ale podle toho, co pro ten výsledek kdo udělal, jinak řečeno podle úmyslu a záměru daného člověka. Jde tedy o jednání, které vykonáváme s ctnostným úmyslem. Pakliže ale věci děláme pouze proto, aby byly splněny, nejedná se už o ctnost, ale o čin jen náležitý.

Stoikové si všimli také toho, že v životě člověka hrají důležitou roli pudy. Dělí je na pudy rozumné, ale i nerozumné. Tyto nerozumné pudy je zapotřebí utlačovat, což se bere za jeden z hlavních mravních úkolů. Mezi nerozumné pudy se řadí vášně. Proč zrovna vášně? Je to jakési nerozumné hnutí naší duše, které je založené na nesprávném úsudku. A proto vášně vždy škodí. Opět máme od stoiků dělení na čtyři vášně. První vášní považují stoikové rozkoš, což je něco přítomného a zároveň domnělého dobra. Druhou vášní je žal, ten je sice také přítomný, ale zato zlého mínění. Jako třetí vášně označují touhu. Touha je domnělé dobro, na které teprve čekáme, tedy budoucí domnělé dobro. A jako poslední, čtvrtá vášně, je strach. Strach řadíme do budoucího, ale domnělého zlého mínění. Pomocí ctností se s vášněmi snaží duše bojovat.

Cokoliv je u stoiků označeno jako zbožnost, je tím myšleno uznávání bohů. To ovšem musí znamenat, že o bozích máme ty správné představy, abychom je mohli uctívat. A k tomu nám budou napomáhat zejména moudrost a ctnost, tak, aby se nám podařilo k božstvu co nejvíce přiblížit. Díky tomu můžeme vidět jistou spojitost mezi náboženstvím a filosofií. Už jenom proto, že náboženství podporovalo mravnost prostých lidí, filosofové odpouštěli náboženství jejich „pošetilé“ obřady a neuctivý výklad mytologie.

1.4.2 Střední stoa

Objevuje se v 2. a 1. století př. Kr. Pod vlivem některých platoniků začal stoicismus opouštět od původního radikalismu a začal se přiklánět k eklekticismu. To samozřejmě nezůstalo pouze ve stoických školách, ale šířilo se to i do ostatních filosofických škol. Arkesiláosem z Pitany, byl zakladatelem tzv. střední akademie, a také jedním s hlavních odpůrců stoicismu spolu s Karneadem z Kyrény, který založil Akademii novou. Jednou z věcí, které Karneadés napadl u stoicismu, byla teologie. Podle něj je představa boha plná rozporů, proto není možné uznat ani prozítnost ani moudré řízení světa. Mezi hlavní představitele střední stoy se řadí Boethos ze Sídónu, který zemřel roku 119 př. Kr. Rozvíjí svojí myšlenku, ve které se odvrací od stoiků a ta je, že nevěří ve spálení světa. Podle Boethose je svět věčný. Mezi kritéria pravdy řadí nejenom vjemy, ale i rozum. A především, proti důslednému panteismu se snaží oddělovat boha od světa. Dalším představitelem střední stoy byl Panaitios z Rhodu, který žil v letech 180–110 př. Kr. Stejně jako Boethos neuznává zánik světa, ale ani jeho vznik. I podle něho je svět věčný. Připouštěl smrtelnost duše a nakláněl se spolu s Karneadem k názoru v nemožnosti věštění. Posledním představitelem střední stoy byl Poseidónios z Apameie 135–51 př. Kr. Především jemu a Panaitiosu vděčíme

za rozšíření stoicismu v Římě. Zvláště myšlenkami Panaitase byla střední stoa brána jako vyústění řeckého stoicismu (srov. Machovec, 1993, s. 171).

1.4.3 Mladší stoa

Poslední etapa stoicismu, mladší stoa, je v době císařské. Jak už bylo zmíněno, díky Panaitiosovi se stoicismus dále přesunul do Říma. Jde vidět poznatelný úpadek stoicismu, nepůvodní myšlenky a jejich nesamostatnost. Postupem času se u stoicismu začne projevovat čím dál tím větší náklonnost k náboženství i mysticismu. Avšak přes všechny tyto okolnosti se tu objevují jedni z nejvýznamnějších představitelů stoy, jako byly Seneca, Epiktétos a Marcus Aurelius, o nichž se dále dočteme víc. Je to převážně i díky tomu, že od původních zakladatelů jako byl Zénón a Chrysippos se nám nic nedochovalo. Zmínky o nich máme jen z nepřímého podání (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 18).

1.5 Stoická filosofie

Čím se především stoikové zabývali, byl klid, tzv. stoický klid neboli ataraxie. Jako vzor jim sloužil Sókratés a mnozí z kynického učení, jež se dokázali patřičně vyrovnat se životem a svým osudem. Stoa nechtěla také připustit jakékoliv známky hněvu. „Zdálo se jí, že je třeba neúprosně vyžadovat ideál apatie, nenáruživosti, a tak byl hněv za všech okolností a ve všech jevových formách nectností“ (Fuhrmann, 2002, s. 105). V učení o afektech považoval stoicismus za nejdůležitější pramen čtvrtou knihu Cicerových *Tuskulských hovorů*. Tato kniha nám mimo jiné znázorňuje, jaký byl základní systém afektů:

	dobro	zlo
přítomnost	<i>laetitia</i> /radost	<i>aegritudo</i> /zármutek
budoucnost	<i>libido</i> /žádostivost	<i>metus</i> /strach

1.5.1 Smrt/sebevražda

Římský stoicismus začal pohrdat životem i smrtí. V té době začala vlna sebevražd mezi vynikajícími stoiky. Stoikové totiž tvrdí, že člověk má nejen právo na život, ale také na to, aby si život sám dobrovolně vzal. Je to také jedna z věcí, kterou se lišíme od zvířat. Sami se můžeme rozhodnout, kdy a jak se života vzdáme. Přesto si stoik nikdy nesáhne na život kvůli neštěstí, protože víme, že stoický mudrc je přece vždy šťasten. Poukazují na skutečnost, že život a smrt nemají žádnou souvislost se štěstím (srov. Drtina, 1914, s. 289).

Pokud se zaměříme na otázku smrti, stoicismus měl v této oblasti jasnou představu. Základní myšlenka hovoří o smrti jako o bráně, která se otevírá člověku, pokud ho až přilíší

tíží svět nebo těžkosti života. Tato myšlenka spočívá v tom, že podle přirozeného řádu věci se každá jednotlivá bytost rozloží na své původní prvky tak, aby uvolnila místo pro další (srov. Fuhrmann, 2002, s. 181–182). Podle toho také stoik dokazoval svoji svobodu; pokud už nebyl schopen dál rozvíjet svou ctnost, zvolil si jako svoji další cestu sebevraždu. Stoicismus se nikdy nezmiňuje o tom, že by bylo zakázané vzít si život při jakékoliv situaci. Zajímají se především o situace, ve kterých je naopak vhodné si život vzít sám. Sebevražda sama o sobě je podle stoiků bezvýznamná, to na čem záleží, je daný záměr, který musí být moudrý a uvážený. Sebevraždu lze tedy spáchat kvůli někomu jinému, nebo za určitých situací, kvůli sobě. „Zdá se, že volba sebevraždy se nejen nabízí každému, ale také člověku propůjčuje zvláštní důstojnost – což je u stoika zcela nové pojetí“ (Rist, 1998, s. 259).

Platón tak na sebevraždu poukazuje ve dvou směrech. Jeden z nich se ukazuje právě v díle *Faidón*, kde prohlašuje, že vzít si život je něco nezákonného, znamená to, že si člověk přivlastňuje právo na něco, co mu ve skutečnosti nepatří a podle práva patří bohům. Ten druhý ukazuje v díle *Zákony*. Přesto ani v tomto díle není přímo stanovený zákaz sebevraždy úplně. Sebevražda je přípustná jedině v případě, kdy jí schválí obec. Jsou to například případy nevléčitelné nemoci, vynucení úřady. Avšak jaký typ sebevraždy se Platón snaží zakázat? Jedná o sebevraždu z omrzelosti života, popřípadě ze strachu z něho. Co mu osud přichystá, jaké těžkosti na něho čekají (srov. Rist, 1998, s. 245–246).

1.5.2 Ctnost

„Stoikové pohlíželi na svět v duchu toho, že je lépe být špatný, ale mít příležitost k dosažení ctnosti, než tuto druhou možnost nemít“ (Long, 2003, s. 224). To odvozují od jejich učení, že pokud chce člověk dosáhnout ctnosti, musí mít v sobě také trochu vloh na špatnosti. To nám lidem zajišťuje fakt, že jsme schopni si vědomě uvědomovat veškeré dění ve světě. Člověk je tedy mravně odpovědná bytost. Díky tomu, jsme postaveni před rozhodnutím, jak se chovat v souladu s přírodou (srov. Long, 2003, s. 224). Ctnost však nevychází pouze z jednotlivých činů, ale ctnost utváří celý člověk. Díky tomu se zaměřují na hledání všeho v rozumu a snaží se alespoň přiblížit k ideálu mudrce. Později však stoikové zjistili, že pravých mudrců je velice málo, a tak toto hledání rozšířili ještě o lidi „postupující“ dopředu a těch je několik stupňů. Ve spojení se stoicismem, se většinou vybavila asociace s nositelkou veřejné morálky. „Poněvadž tedy ctnost, kterou mudrci stoický má, je totožná s blažeností, je pravý stoik blažen vždy, je svobodou, i když jest otrokem, je bohat, i musí-li žebrati, sám je vladařem, i když ho nikdo neposlouchá – ale nerozumní, nechápající ctnosti jako cíle života, ti jsou v pravdě ubožáky, chudáky, žebráky a otroky“ (Dršina, 1914, s. 284).

Člověk tedy může vidět pouze dvě vyhlídky a to k ctnosti jako k dobru nebo k nepravosti jako ke zlu. Člověk se mezi těma dvěma musí umět rozhodnout, protože se nevyskytuje žádná třetí možnost.

O stoicích se můžeme také dočíst, že o člověku prohlašují: je-li člověk rozumný, pak je také ctnostný, avšak je-li člověk nerozumný, je nešlechtný. Z této myšlenky usoudili, že moudrý člověk zůstane i na mučidlech blažený díky tomu, že jeho ctnost je založena na rozumu, proto taková ctnost nám postačuje k blaženému životu (srov. Machovec, 1993, s. 170). Říkají: „Můžeš mě uvěznit, mučit, zabít mě – a co z toho? Co myslíš, že jsi udělal? Nanejvýš mě připravíš o život, ale nezměníš mi duši“ (De Crescenzo, 2004, s. 135). Mravnost byla brána, jako život prožitý s přírodou neboli žít v souladu s rozumem a přírodou. Dosažením blaženého života se zabýval ne jeden stoik, avšak znovu se poukazuje na ideál mudrce, který jako jediný je schopen blaženého stavu dosáhnout. Pokud bychom srovnali stoicismus s kterýmkoliv jiným filosofickým směrem, mohli bychom s klidem říci, že se nejenom dokázal dobře přizpůsobit v helénistické říši, ale především se dokázal adaptovat do podmínek tehdejšího Říma.

„Všechna provinění jsou si rovna“ tímto tvrzením se stoici zapsali. Plno dalších filosofů totiž s tímto tvrzením nesouhlasilo. Jak by totiž dvě různá provinění si mohla být rovna? Avšak dále se tomuto tvrzení dává řád. Všichni zločinci jsou vinni stejně, ale trest by měl být měřen ne podle viny, ale podle počtu provinění, kterých se dopustili. Zénón se snaží tuto myšlenku dále rozvinout a vysvětlit tak, že jistá provinění jsou prominutelná, ale jiná už nikoliv. Příčinou je fakt, že neprominutelná provinění přestupují více stránek ctnosti. Proto se tresty nespojovaly s vinou, byly by si tak všichni provinění rovni. Trest měl podle starých stoiků plnit dvojí účel. Nejenom sloužit jako odplata, ale také jako výstraha všem ostatním lidem (srov. Rist, 1998, s. 91–92).

Stoická morálka: 1. Pravá blaženost se odvíjí od ctnosti člověka. 2. Ctnost se odvíjí od řádů přírody a světa. „Základní ctností je proto i stoikům moudrost“ (Dršina, 1914, s. 282).

Duše pro stoiky existuje, ale musí být tělesná. Kdyby totiž nebyla tělesná, neměla by schopnost jakkoliv ovlivňovat tělo. Avšak tato tělesnost jí je dána lehčí, jemnější a plynnější než je složení obyčejné hmoty. Má tedy podobu vzdušnou nebo ohnivou (srov. Dršina, 1914, s. 279–280).

Stoikové byli známí také svým kosmopolitismem: „Světobčan se cítí příslušníkem celého lidstva, jež vlastně tvoří jednotu. Rodí se tak i humanismus, neboť všichni lidé jsou si spříznění. Proto se ke stoikům mohou brzy hlásit i cizinci“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 7).

Stoická filosofie měla podle rozšířenějších názorů vzniknout na popud epikurejství. Avšak není to tak úplně pravda. I když Epikúros pokládal slast za nejdůležitější podstatu lidského života, stoicismus na toto místo staví ctnost a dále radí, jak se slastí nakládat, popřípadě jak se jí přímo vyhnout (srov. Rist, 1998, s. 45). Přitom rozdělují slast na dva typy. Jedná se o slast „fyzickou“ a slast psychologicky složitější. Dále o nich mluví jako o slasti prvního a druhého řádu. Haynes tyto slasti sám označuje jako slast „tělesnou“ a slasti druhého řádu značí jako „duševní atributy“. Avšak mezi slastí prvního a druhého stupně neexistuje v podstatě žádný základní druhový rozdíl. Toto označení nám nemá v žádném případě navodit dojem, že jeden nebo druhý stupeň slastí byl opravdovější nebo významnější. Aby však správně definovali slast, musí se nejprve definovat pud. Pudy jsou přitom pohyby duše (srov. Rist, 1998, s. 46–47).

U všech stoických spisovatelů pak zůstává tendence toho, že filosof je lékař lidí. „Filosof má úkol pozitivní, léčit lidskou slabost a chorobnost mravní, filosof jest orgán boží na vyléčení a spásu pokolení lidského prozřetelností zvolený. Tak všude proniká láska k lidstvu, jistá měkkost a soucit s člověkem, city řeckému starověku cizí“ (Dršina, 1914, s. 293).

Jedno ze základních hesel stoy znělo: „Mudrc se chápe svých občanských povinností“ (Fuhrmann, 2002, s. 54).

2 Seneca

2.1 Původ

Přesné jméno zní Lucius Annaeus Seneca. Sám Seneca své jméno jednou použil jako příklad pro totožnost ve svých spisech. Avšak přesný den, měsíc a rok narození nám známý není. Většina pramenů uvádí, že se narodil v roce 5 nebo 4 před Kristem. Usuzují tak z dedukcí samotného Seneky – tedy z pramenů časově neurčitých a nepevných. Existují ale i jiné prameny, které tvrdí, že se Seneca narodil přímo v roce nula. Tento rok však v oficiálním počítání času chybí.

Pocházel ze tří synů a on byl tím prostředním. Proč právě on dostal jméno po svém otci, jakožto prostřední syn, není známo. Jeho otec, Seneca starší, se ženil nezvykle pozdě. Bral si ženu pocházející z rodiny Helviů – římské ženy neměly žádná osobní jména, pouze jméno rodiny, ze které pocházely. Zajímavostí je, že matka Seneky pocházela ze stejného rodu, jako matka Cicera. Senekova matka pocházela ze starého a vznešeného rodu. To nám dokazuje i fakt, že jeden ze synů z rodu Helviů patřil k druhému nejvyššímu místu římského úřednického žebříčku. Otec Seneky uznával starořímské chování k ženám, možná i kvůli původu jeho paní. To zahrnovalo i fakt, že ženy nesměly důkladně studovat filosofické spisy. Seneca svého otce za jeho postoj ke vzdělávání žen otevřeně kritizoval a později on sám se svou druhou ženou žil v harmonickém vztahu, ve kterém mu byla oporou jak u jeho učení filosofie, tak posléze i u jeho smrti.

Seneca se narodil ve městě Corduba, která leží na řece Guadalquivir ve Španělsku, jinak dnes známé jako srdce Andalúcie. Tam přišli Senekovi předkové z Itálie - ovšem neví se, kdy to přesně bylo. Corduba se stala římskou osadou dávno předtím, než se Seneca narodil. Tato doba byla plná blahobytu, míru a velkého kulturního rozkvětu. Z této oblasti pochází tři Španělští filosofové, kteří se mimo jiné stali učiteli. Byl to Marcus Porcius Latro, Seneca starší a Quintilianus. Samozřejmě to platí i o Senekovi mladším, který svým tragédiím dával pedagogické záměry (srov. Fuhrmann, 2002, s. 15).

2.2 Rysy

Tacitus Seneku popsal následujícími slovy: byl to muž „příjemného ducha, přiměřeného vkusu tehdejší doby“ (Fuhrmann, 2002, s. 63). Ale Seneca sám o sobě tvrdí, že není žádný krasavec. Už v jeho raném spise *O stálosti mudrce* se popisuje výčtem

„posměšných“ znaků: „měl prý pleš, nemocné oči, hubené nohy a postavu vzbuzující posměšky“ (Fuhrmann, 2002, s. 44). Už jako malého chlapce ho trápily všelijaké nemoci, které ho pak provázely po celý život. V mládí to byla jeho milující teta, která o něho s láskou pečovala. Jen díky ní, jak se zmiňuje v jistém díle *Útěcha pro matku Helvii*, se zotavil z dlouhé nemoci. Podle popisujících symptomů se zdá, že Seneka po většinu svého života trpěl astmatem a bronchitidou.

2.3 Studium

O vystudované rétorice se Seneca nezmiňuje, nechává si pro sebe, u koho prošel obvyklými zkouškami a také které řečníky měl možnost slyšet. To že ale studoval rétoriku, o tom není žádný pochyb. Měl v plánu se dále věnovat profesi advokáta popřípadě politického úředníka. A to se mu také povedlo a po nějaký čas skutečně působil v roli advokáta. V první řadě se však zabýval filosofií. Filosofií, která se mu stala po zbytek jeho života povoláním. Na dráhu filosofa ho přivedla jeho matka, která se, jak píše Seneka, zabývala filosofií „... s větší radostí, než je běžné u ženy, a s větší důvěrností než je běžné u matky“ (Fuhrmann, 2002, s. 48). Seneka se jednu dobu zabýval i vegetariánstvím a to na podnět svého učitele Sótióna. Po roce na nátlak svého otce, ale přešel zpět ke své stravě.

V té době byl hodně inspirován Sextem. Převážně se mu líbila část jeho učení, ve kterém říká, že každý člověk by měl být schopen každovečerního sebezpytování, při kterém si řekne: „Kterou svou špatnost si dnes vyléčil? Které neřesti ses postavil?“ (Fuhrmann, 2002, s. 50). Seneka byl mimo jiné dosti ovlivněn svým učitelem Poseidónem, od kterého si převzal mnohé názory ze střední stoy, jako bylo například jeho učení o duši. Které je však zcela rozporné a složité. Duše je zcela tělesná, stejně jako u řeckých stoiků „pneuma“, „... nesmírně jemný, velice lehký, ale přesto materiální teplý dech“ (Asmus, 1986, s. 476). Zároveň duši přirovnává jako ztotožnění lidského ducha se sebou samým. V tomto smyslu se jedná o klid „sám o sobě“. Dále je ale duše označována jako „oblast neustálého boje“ (Asmus, 1986, s. 477), kde si duše musí projít všemi vítězstvími, ale také i porážkami, jejím úkolem je se osvobodit od kdekjakých ošklivostí a afektů, aby si uskutečnila cestu k bohu. Seneka v tom ale vidí pouze slabost duše a neschopnost se osvobodit od všeho hmotného.

Senekova antropologie je v lecčem sporná. Na jednu stranu tvrdí, že podstata člověka ve svém nitru není špatná, ale na stranu druhou poukazuje, že tato čistá lidská podstata se zkažila. Tělo se nakonec stává vězením svojí duše, a tak jediný možný způsob života duše je mimo tělo. Samotná duše je dle Seneky pouze hostem těla, jako perla ukrytá v lastuře, která

čeká na svůj okamžik, aby se mohla osvobodit a šťastně, tiše a blaženě žít v nebi. Příliš informací se o Senekově rodině ani jeho přátelích nedochovalo.

Kolem roku 33–35 po Kr. odchází Seneca z advokátní kanceláře kvůli problémům, které mu způsobuje jeho chronická bronchitida. V té době se také zmiňuje o své první ženě. Oženil se s ní ještě předtím, než musel odejít do vyhnanství, ale její jméno a původ nám není známý. Informace o ní nalezneme pouze v jeho dvou spisech, z nichž dílo *O manželství* bylo z největší pravděpodobnosti věnováno právě jí. V díle vystupují ženy se svojí cudností, nebo naopak ženy, které právě s cudností neměly nic společného. Ve spisech o ní mluví jako o přítěži, „... je řeč o jedné bláznivé ženě, která zůstala v Senekově domě jako přítěž jeho manželky“ (Fuhrmann, 2002, s. 65) můžeme tak soudit, že jeho první žena měla u Seneky pouze roli jisté obveselovatelky, protože on sám měl „krajní odpor k takovým zrůdám“.(Fuhrmann, 2002, s. 65).

2.4 Před a během Claudiovy vlády

Za vlády Tiberia panovaly v římském impériu bouřlivé soudní procesy, které byly podmíněny zločinem proti státu, urážky na majestát, velezrada a vlastizrada. Těchto zločinů se převážně dopouštěli úředníci. Na začátku císařství měl tento zákon mnohem užší význam, ale postupem času nabyl onen zákon mnohem širší působnosti. Za císaře Augusta se toto nestávalo příliš často, ale po nástupu Tiberia se začal brát jako zločin proti majestátu a svrchnosti každá urážka jeho osoby nebo obrazu. Sám Seneca se tomuto tématu věnuje ve svém spise *O dobrodiních*, kde popisuje jeden z absurdních případů „Za vlády císaře Tiberia byly často podávány žaloby, až se to změnilo v takřka obecnou zuřivost, která zdecimovala Řím v míru hůř než kterákoliv občanská válka. Byly odposlouchávány hovory podnapilých i nevinné vtipy, nic nebylo bezpečné. Každá příležitost jak povolit uzdu krutosti, byla dobrá, a už se ani nečekalo, jak obvinění dopadnou – dopadli vždy stejně“ (Fuhrmann, 2002, s. 70).

V roce 41 po Kr. přichází čas, kdy byl Seneca donucen odejít do vyhnanství. Důvodem bylo obvinění, o údajném cizoložství, kterého se měl dopustit s Julií Livilliou. Jullia Livilla byla sestra Agrippiny, ke které měl velmi dobrý vztah císař Claudius. To se ale nelíbilo jeho mladé ženě Messalině. Jelikož byla Julia velmi krásná a přitahovala císařskou pozornost, snažila se jí Messilina od dvora co nejvíc odvrátit. A to se jí také povedlo údajným milostným poměrem se Senekou. Díky ní musela Julia Livilia ještě ten rok odejít do vyhnanství a aby neměla možnost vypovídat ve svůj prospěch, byla později rukou Messiliny zabita. Seneca jakožto senátor musel předstoupit před senát, aby se zodpovídal za svůj údajný

čin. Senát byl rozhodnut, že Seneku odsoudí k trestu smrti. Avšak díky císaři Claudiovi, který se za něho přimluvil, byl trest zmírněn pouze na vyhnanství. „Prosil za mne v senátu, a nejen že mi daroval život, on o něj pro mě žádal“ (Fuhrmann, 2002, s. 83). Těmito slovy celou situaci popisuje Seneca.

Byl tedy donucen se v co nejkratší době odstěhovat do vyhnanství na Korsiku. O svém pobytu na Korsice nezaznamenal nic v žádném ze svých děl, ačkoliv na tomto ostrově strávil celých osm let. Zmiňuje se pouze o dějinách a zeměpisné povaze ostrova v díle *Útěcha pro matku Helvii*. *Anthologia Latina* neboli soubor latinských básní je sborník, který se bohužel nedochoval v celé svojí původní kráse, avšak můžeme s jistotou tvrdit, že tři básně obsažené v daném sborníku se připisují právě Senekovi. Je v něm ukryto plno epigramů a poetických maličkostí autorů z doby od 1. až do 6. století po Kr. Přestože nejsou žádné svědectví ohledně toho, zda byl Seneca ve vyhnanství se svou ženou, domníváme se, že stejně jako Cicero a Ovidius šel i Seneca do vyhnanství sám. Žena zůstala doma, starala se o majetek a o to, aby bylo zrušeno vyhnanství.

Seneca se vyhnanstvím zabýval nejen ve svém díle *Útěcha pro matku Helvii*, ale také v díle, které pojednává o změnách místa *O léčebných prostředcích v neštěstí*. V této knize, jak pojednává autor Senekovy biografie, je vidět pohled filosofa na vyhnanství: „Musíš žít ve vyhnanství,“ praví jeden muž, zastupující většinu lidu. „Mýlíš se,“ odpovídá filosof, „ať dělám, co dělám, hranice vlasti nemohu překročit, je pro všechny jedna a táž. Nikdo se z ní nemůže vzdálit“ (Fuhrmann, 2002, s. 90). Je to jedna z hlavních myšlenek stoiků. „Stoik je kosmopolita a má jen jeden domov, jednu vlast: celý svět“ (Fuhrmann, 2002, s. 90).

Útěcha pro matku Helvii vznikla v prvním období jeho vyhnanství. Bylo to přibližně v roce 42 po Kr. Přibližně dva roky potom vydává Seneca další útěchu, *Útěcha pro Polybia*. Byla to v pořadí už třetí útěcha, kterou Seneca na ostrově sepsal. Avšak na rozdíl od předešlých dvou spisů, bylo toto dílo především „prosebným listem“ pro Claudia ve kterém žádá o milost. Právě toto ponížení, kterého se Seneca dopustil sepsáním *Útěchou pro Polybia* mají jeho následovníci za zlé. Odporuje to veškerému filosofickému učení, které doposud Seneca zastával. Roku 1779 prohlašuje Diderot ve svém díle *Essai sur la vie de Sénèque*, *Útěchu pro Polybia* za falzifikát ve snaze očistit jeho jméno. Můžeme se domnívat, že na Korsice byl Seneca jako autor dosti činný. S velkou pravděpodobností tam sepsal třetí knihu, která se nám do dnešní doby dochovala, pojednání *O hněvu* tak i traktát *O stálosti mudrce*. Ke konci svého exilu nejpravděpodobněji vzniká spis *O krátkosti života*. Během svého života

sepsal Seneca spoustu děl, bohužel, se jich ale spousta nedochovala. Převážně jeho přírodovědná pojednání utrpěla velké školy. Dochovalo se nám z tohoto svazku pouze hlavní dílo *Naturales quaestiones*. Jistým důkazem toho, že tyto přírodovědné spisy byly sepsané na Korsice, dokládá dílo *Útěcha pro matku Helvii*, ve kterém se ke konci díla zmiňuje, že ho upoutává příroda. Zatím však nepíše o žádných individuálních tématech, jen se zmiňuje, že by pozornost chtěl věnovat geografii, meteorologii a kosmologii (srov. Fuhrmann, 2002, s. 93–94).

Na začátku svého exilu sepsal Seneca díla *O hněvu* (*De ira*), první útěchu *Útěcha pro Marcii* (*Consolatio ad Marciam*) a traktát *O stálosti mudrce* (*De constantia sapientis*). V díle *O hněvu* se Seneca vyjadřuje proti hněvu. První část této knihy se zabývá otázkou, podle čeho se má samotný hněv hodnotit. Jestli je hněv v souladu s přirozeností, jestli nám je v něčem prospěšný a zda je vhodné, abychom ho v sobě zadržovali. „Podle Seneky je hněv neslučitelný s lidskou přirozeností, a tedy vždy škodlivý“ (Fuhrmann, 2002, s. 107), popírá fakt, že by byl hněv vhodnou zbraní proti nepříteli. Toto dílo samo o sobě mělo příznivou kritiku a to zejména v křesťanské tradici, kde se hněv dělí na lidský a božský. Přitom bůh je podle Seneky ztvárnění ohně neboli těleso, ale také i ideou, rozumem, tvořící silou a milujícím otcem. Bůh je schopen vytvořit světový požár, po kterém všechno zanikne, pouze dobrého zůstane. Zůstává nám však záruka vzniku nového, lepšího světa. Avšak ve světě se děje vše podle zákonů přírody a ani sám bůh nemá tu sílu změnit hmotu.

2.5 Osvobození

Agrippina, sestra Julie Livillie, vždy toužila po moci. K tomu jí pomohla sama Messalina, která se nechala svou vášní připravit o život. Stalo se tomu tak, že přinutila mladého muže jménem Gaius Silius, ke kterému vzplanula láskou, aby se s ní oženil. To řádně rozhořčilo císaře Claudia, který s ní do té doby byl ženatý. V té době platilo, že pokud se jeden z manželů znova vdá/ožení, předchozí manželství tím zaniká. Messalina tak nespáchala právní zločin, co se týče manželství, ale spáchala urážku samotného císaře. Ten proto nechal popravit nejen Gaia a jeho společníky, aby si nemohl nárokovat právo na trůn, ale i Messalinu, která ho ponižila. A tak se k moci po boku císaře Claudila dostává Agrippina. Sama ale vládnout nemohla, a tak se snažila dopomoci k trůnu svému synovi z prvního manželství Luciovi Domitiovi, později známého jako císaře Nerona, přes kterého by pak mohla vládnout. K uskutečnění jejího plánu stačilo, aby hned po svatbě s císařem Claudiem zařídila návrat Seneky z vyhnanství. To se uskutečnilo roku 49 po Kr. Mladý Lucius Domitius

měl být připravován na svou budoucí roli panovníka a k tomu měl pomoci také Seneca jako jeho učitel. „Aby se však Agrippina neuváděla ve známost jen špatnými činy, vymohla prominutí vyhnanství a zároveň praeturu pro Annaeu Seneku v domnění, že to veřejnost uvítá s radostí pro jeho skvělou vědeckou činnost, pak aby mladý Domitius dospíval za vedení takového učitele a aby v něm měli rádce při usilování o dosažení vlády, protože se myslelo, že Seneca zůstane věren Agrippině z vděčnosti za její dobrodiní a rozhořčen na Claudia z hněvu nad křivdou na něm spáchanou“ (Fuhrmann, 2002, s. 141). Seneca se tedy stává učitelem Domitia. Možná stejně jako Aristoteles uviděl příležitost k tomu, aby vzdělával eventuálního následníka trůnu stejně jako on u Alexandra Velikého. Nebo se obával, aby neutrpěl jistý neúspěch.

Počátkem roku 50 po Kr. se stal Domitius oficiálním členem claudiovského domu. Císař Claudius ho podle starobylých právních norem adoptoval a od té doby se mohl pyšnit jménem Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus, krátce Nero. Seneca věnoval Neronovi traktát *O shovívavosti*, to se však bralo jako nadmíru opovážlivé, když uvážíme fakt, že se Nero nechtěl zabývat filosofií ani etickými a přírodovědními otázkami.

Nero už sice patřil do Claudiovské rodiny, avšak jisté místo na trůně ještě neměl. Proto se Agrippina rozhodla jednat rychle, ještě dříve, než Britannicus, syn císaře Claudia, dosáhne plnoletosti a mohl usednout na trůn. Nakonec provedla svojí druhou manželskou vraždu a dne 13. října roku 54 po Kr. se Řím dozvěděl o smrti císaře Claudia. Agrippina tedy dosáhla svého a senát zvolil jako následovníka Nerona, nikoli Britanniciuse. Tímto se Seneca dostává na místo jednoho z nejmocnějších mužů římské říše.

2.6 Za císaře Nerona

Seneca s Burrusem byli ti, kdo na začátku vlády za mladého císaře často jednali. Ačkoliv každý jiným způsobem, oba se však snažili, aby zmírnili nátlak a ovlivnitelnost v choulostivém věku před Agrippinou. Ostatně díky Senekovi a Burrusovi nabral její dlouholetý plán jak se dostat pomocí syna k moci jiný spád. Prozatímní stav této vlády popisuje Cassius takto: Seneca a Burrus, který byl tzv. prefektem gardy „... vzali celou vládu sami do rukou a vykonávali ji tak dobře a spravedlivě, jak mohli... Neboť Nero nebyl nijak pracovitý a věnoval se jen svým múzám. Proto se také podrobil matce a spokojil se s tím, že hověl svým zálibám, zatímco o záležitosti vlády se starali oni... Strpěli, aby Nero vedl hýřivý život v domnění, že se změní, až ho jeho žádosti omrzí, aniž by stát utrpěl vážnou újmu. Jako by nevěděli, že mladá, egoistická duše, vyrůstá-li v neomezené rozmařilosti a dokonalé

volnosti, toho ani v nejmenším nebude mít dost, spíše se právě tím opravdu zkazí. A skutečně, Nero z počátku ještě dodržoval míru: při hostinách a zábavách, pitkách i v lásce. Avšak potom. Když ho nikdo nekáral a státní záležitosti netrpěly, uvěřil, že jeho chování je v pořádku a že si může dovolit zajít ještě dál...“ (Fuhrmann, 2002, s. 169).

Senekovo vyhnanství zapříčinila Messalina, která ho nechala křivě obvinít z cizoložství. Napomohla mu až Aggripina, která zařídila, aby příkaz k vyhnanství byl zrušen a také ho dosadila jako vychovatele pro svého syna pozdějšího císaře Nerona. Seneca ji měl být za tuto počtu vděčný, jak se ale mladý Nero dostal k moci, nechtěl už, aby mu matka zasahovala do pravomocí a na popud krásné Poppaei Sabiny, která taktéž jako Aggripina toužila po moci, nechal matku zavraždit. Tím se Seneca stával spolupachatelem vraždy císařovy matky, ženy, která mu kdysi pomohla z vyhnanství a díky které byl ve vysokém postavení u dvora.

Seneca pařil k menšině těch římských občanů, kteří se zastávali práv otroků. Sám ve svém spise *O dobrodiních* zaznamenává: „Jestliže se někdo domnívá, že otroctví proniká celým člověkem, je na omylu. Lepší část otroka je z otroctví vyňata. Tělo je poddáno a připsáno pánovi jako jeho majetek, duše však je svéprávná... Jen tělo dala štěstěna pánovi, jen to kupuje nebo prodává; nitro nemůže být předmětem koupě“ (Fuhrmann, 2002, s. 230). Dále se Seneca zaměřil na to, kolik společného má vlastně pán s otrokem. Jeho spekulace končí tím, že stanovuje zlaté pravidlo, jak se má pán chovat k otrokům: „Zacházej s podřízenými tak, jak si přeješ, aby nadřízení zacházeli s tebou“ (Fuhrmann, 2002, s. 230).

2.7 Majetek

Seneca pocházel z bohatších vrstev, bylo všeobecně známé. „Seneca byl nejen nad míru znalý a vlivný, ale notoricky byl počítán i k nejzámožnějším lidem své doby. I když v důsledku vyhnanství o něco přišel (každopádně měl tehdy majetkové minimum předepsané pro senátory v hodnotě milionu sesterciů), po zpětném povolání ke dvoru si to vynahradil. Za většinu však vděčil císařské velkorysosti“ (Fuhrmann, 2002, s. 196). Jak takové obydlí ale mohlo vypadat? Nenalezneme nikde žádnou dochovanou zmínku o tom, jakou mělo jeho sídlo podobu. Ale je pravděpodobné, že díky majetku, který vlastnil, to bylo sídlo honosné a velkolepé, hodno jeho postavení. Můžeme pouze čerpat z historických pramenů, ze kterých se dozvíme, jak tenkrát taková honosná sídla vypadala. Městský palác měl převážně dvě nebo tři patra, na kterých nesměly chybět místnosti jako například knihovny, koupelny, spižírny, velká kuchyně a samozřejmě i sloupová hala. Ale aby to bylo sídlo dle tehdejších zvyklostí,

tak musí mít i svou zahradu, kde by mohl jeho majitel v klidu relaxovat. Senekovo bohatství bylo opravdu rozsáhlé. Mimo svůj velkolepý dům vlastnil několik malých statků kousek od Říma. Nomentum, staré latinsko-siberské sídlo, u kterého vlastnil také kousek vinice, o které se, jak sám zmiňuje, staral. Dále měl jeden statek na velmi žádaném místě, který lákal svojí krásnou krajinou, ale také i čerstvým vzduchem. Tento statek se nacházel v Albském pohoří severovýchodně od Říma. A také se můžeme domnívat, že si ke svému bohatství Seneca může připisovat i vilu v kampánii, poblíž Kýmé. Máme taky odkaz o jedné zděděné půdě, která se nachází v jeho rodné vlasti, ve Španělsku u Corduby. Tu si už pravděpodobně držel pouze kvůli zisku, a můžeme se domnívat, že Cordubu už nikdy nenavštívil. Jeho majetek činil kolem roku 58 po Kr. tři sta milionů sesterciů. Bylo to sedmkrát víc, než mívali jezdcí a třinásobek majetku, kterého se mohli pyšnit senátoři (srov. Fuhrmann, 2002, s. 196–198).

2.8 Žádost o místo v ústraní – vrácení majetku

Po smrti Burra, jenž se stal obětí vraždy, kterou spáchali jeho otroci, se Seneca rozhodl požádat císaře o propuštění ze svých služeb, a také vrácení veškerého majetku, který mu byl po dobu služby darován. Tacitus nám zprostředkovává řeč, kterou pronesl Seneca, jakmile mu bylo povoleno slyšení u císaře: „Je tomu již čtrnáctý rok, Caesare, co jsem ti jako nadějnému hochovi byl přidělen, a osmý, co máš vládu. V té době jsi mne zahrnul tolika hodnostmi a statky, že nic neschází mému štěstí než míra“ (Fuhrmann, 2002, s. 233). Tímto Seneca dává Neronovi najevo, že by se rád vzdal místa u dvora i s tím, aby si císař vzal veškeré dary, které mu byly za tu dobu dopřány. V celém Senekově projevu je dobře zvolený příklad, ve kterém ukazuje Neronova praděda Augustuse, který zajistil oběma svým paladinům pobyt v ústraní. Císař Nero s námitkami od Seneky nesouhlasí a každou jeho námitku k tomu, aby mohl být Seneca odvolán od dvora, odůvodňuje následnými argumenty: „... ale tys, jak toho přítomné poměry požadovaly, mne svou školou, radou i poučováním podporoval v mém dětství, potom v jinošství. A tvé zásluhy o mne, dokud budu živ, budou ovšem trvalé; co ode mne máš, zahrady, kapitál a vily, to vše podléhá nešťastným náhodám“ (Fuhrmann, 2002, s. 235). Tím argumentem císař Senekovi naznačuje, že majetek si zpět nevezme a tím, že ho přijal, se nemusí nijak cítit špatně. Dále Nero pokračuje: „Ale jednak tys ještě statný a ve věku schopném k činnosti i k požívání ovoce té činnosti, jednak my teprve nastupujeme na dráhu vlády...“ (Fuhrmann, 2002, s. 235). Z úryvku je znatelné, že Nero Senekovi odejít jen tak nedovolí.

Seneku nemůžeme považovat za prvního Římana, který studoval etikou obdarování. Touto etikou se již předním zabýval Cicero. V Senekově díle *O dobrodiních* se dočteme: „Darovat se má tam, odkud není třeba žádat zpět, avšak kde může být vráceno“ (Fuhrmann, 2002, s. 247). Seneca se v této knize zabývá tím, jak, proč a koho obradovat. Jestli si vybrat obdarovatele podle toho, zda to může nějak vrátit/splatit a nebo si vybrat někoho, kdo nám dar sice nijak nebude moc vrátit, ale zato jeho vděčnost bude upřímná. „Seneca od začátku ujišťuje, že špatné dávání má za následek nevděčnost: máme si vybrat toho, kdo je daru hoden, a potom ho obdarovat velkomyslně, bez 'pokud' a 'avšak', a pak se nám od příjemce dostane vděčnosti a ochoty k protislužbě“ (Fuhrmann, 2002, s. 249).

2.9 Senekův pád

V roce 65 po Kr. se chystalo svržení císaře Nerona, jako vládce tyrana. Samotný Seneca rozhodně nebyl proti chystanému spiknutí, které vedl Gaia Calpurnia Pisona, avšak zda byl do spiknutí angažován je pochybné. Už jenom kvůli jeho vysokému věku, se můžeme domnívat, že mu nebyla uložena žádná z hlavních úloh při provedení činu. Oproti Senekovi, byl ale do spiknutí aktivně zapojen jeho synovec Lucanus. Konečně, když se všichni zúčastnění domluvili na termínu provedení atentátu, byl jejich plán prozrazen. Nejbližší Pisonův důvěrník, Antonius Natalis, ze strachu z císaře udal všechna jména včetně Senekova v domnění, že císař tuto zprávu ocení. „Vábnička beztrestnosti znásobila zradu a mnohý účastník se nestyděl přivést do záhuby své nejlepší přátele“ (Fuhrmann, 2002, s. 272).

Ve stejném roce následovala řada poprav a na seznamu obžalovaných se objevovala i jména nevinných lidí jako například jméno Venisus, který byl tehdejším konzulem a na spiknutí se vůbec nepodílel. „Nero si to vyřídil se všemi, které podezíral nebo nenáviděl“ (Fuhrmann, 2002, s. 273). Seneca byl teda obžalovaný a vyslýchaný. Věděl, že se blíží jeho konec a se smrtí byl smířen, stejně jako jeho vzor Sókratés, který si vzal život, byl na smrt připraven. Když mělo přijít na onen akt, Seneca prosil Paulinu (svojí druhou ženu) aby se tolik netrápila a snažila se jít dál, ta však chtěla zemřít se svým mužem, který se jí v tom nesnažil zabránit. A tak onoho dne, si oba přeřízli žíly. Senekovi, který už byl starší muž, krev odtékala pomalu, tak si přeřízl ještě žíly holenní a podkolenní, avšak do poslední chvíle diktoval písaři svá poslední slova, která se nám už bohužel nedochovala. Nero se doslechl, že život si chce se Senekou vzít současně i jeho žena a to nechtěl dopustit. Proto nařídil, aby Paulinu zachránili. Když ji našli v krvi, byla už v bezvědomí, ale žila ještě několik let se vzpomínkou na svého manžela. „Jeho tělo bylo spáleno bez slavností, jak si odedávna přál“

(Fuhrmann, 2002, s. 279). Po Senekově smrti následovali další spiklenci, jako byl například jeho synovec. Ani Senekovi bratři nebyli ušetřeni a oba byli nedlouho po bratrově smrti zabiti.

Po těchto událostech se Nero ještě nějaký čas věnuje svým cestám a uměleckým předváděním, až ho nakonec jeho zločiny dostihly a karta se obrátila. Nakonec galská, španělská a africká provincie se pokusily o vzpouru a císař byl prohlášen za nepřítele státu. Nero, který nebyl připraven na smrt jako jeho učitel, se schoval u svého propuštěnce Faóna. Kde dne 9. června 68 po Kr. si Nero bodl dýku do krku. Učinil tak teprve tehdy, kdy uviděl, že není úniku a ve vile je obklíčen. Nero umírá ve svých třiceti dvou letech jako vládce tyran tehdejší doby.

2.10 Tvorba

2.10.1 Faidra

Aischyles, Sofokles a Eurípides byli tři antičtí klasikové, kteří psali divadelní hry. Od nich se také nechal inspirovat samotný Seneca, který sepsal soubor devíti her, při čemž je na samotném autorovi v jakém pořadí následují.

Tragédie s názvem *Faidra*, pojednává o lásce, důvěře, odplatě a vině. Dílo je psané formou dialogů prokládané chórem. Pojmenované podle hlavní hrdinky tohoto dramatu. Faidra, mladá žena, která je provdaná za krále Theseuse není v manželství šťastná. Theseus odjíždí do války a Faidra zůstává sama. Jedinou zálibou se jí stává lov. „Vzít do své ruky těžký oštěp, štvát rozzuřenou zvěř! Tak to mě těší!“ (Seneca, 2011, s. 10). Po nějakém čase, kdy Theseus je ve válce Faidra vzplane láskou k Hippolytovi, svému nevlastnímu synovi. Synu Thesea a Antiopy, jeho první ženě. Zde Faidřina chuva dává najevo své obavy z toho, že mladého Hippolyta nebude mít šanci svést, neboť má zálibu v přírodě a do povědomí ostatních se dostal jako divoch. Když chuva vidí, jak se její paní trápí láskou, snaží se Hippolytovi promlouvat do duše. On se však brání svými argumenty a za příklad dává přírodu: „Tam nepotká řvoucí dav, který je nepřátelský k dobrým lidem, tam nevládne hlad po zlatě, otravná závist, pomíjivá přízeň“ (Seneca, 2011, s. 25). Faidra si myslím, že se její muž už z bitvy nevrátí, a tak se vyzpovídá ze své lásky samotnému Hippolytovi „Klečím tu v prosbách a jsem si jistá: dnes něco skončí – život, nebo žal“ (Seneca, 2011, s. 32). Hippolytus vše dává za vinu sobě. Faidru odmítá a odchází. Chuva, která byla toho všeho svědkem, nakonec všechno převrátila a obvinila Hipollyna z pokusu o vraždu své královny. Netrvá dlouho a vše se díky měšťanům roznese dál. Na Faidru toho všeho bylo moc, a tak se

chce nechat připravit o život. Do toho se vrací její muž Theseus, který byl uvězněn v podsvětí, a snaží se zjistit, co tak strašného se za dobu jeho nepřítomnosti mohlo stát, že si jeho žena chce vzít život. Faidra se jistou dobu brání tomu, aby řekla důvod, ale pod nátlakem mučení své chůvy nakonec slíbí, že mu vše řekne. Neřekne však pravdu, zopakuje pouze to, co si už předtím vymyslela její chůva. A tak Faidra křivě obvinila Hippolyta před svým mužem. Theseus, syn Poseidona, boha moře, dostal od svého otce tři přání, a právě to poslední přání, které mu zůstalo, použil na pomstu své ženy. Žádá v něm krutý trest pro svého syna Hippolyta. Tak se i stalo a zanedlouho přichází posel se zprávou o smrti Hippolyta. Ačkoli se splnilo to, co si Theseus přál, synovu smrt oplakává. Když Faidra vidí, co všechno způsobila, přiznává se k pravdě. Chce zemřít a Theseus jí v tom už nebrání. Sám chce zemřít, když zjistil, co provedl a jak tak snadno mohl uvěřit. Omlouvá se bohům a nechává sesbírat ostatky těla svého zemřelého syna, aby ho mohl nechat řádně pohřbit. Hra končí Faidřinou sebevraždou, která se odehrává na scéně.

Seneca ve svých hrách chápe smrt jako jistý útěk od bolesti: „Smrt je tam spasením od bolesti a viny, cestou do svobody, do nicoty“ (Fuhrmann, 2002, s. 181).

2.10.2 Listy Lucilioví

Ke konci života Seneca sepisuje dílo *Naturales quaestiones*. Toto dílo, ostatně stejně jako *Listy Lucilioví* jsou věnovány jeho jmenovateli a můžeme se právem domnívat, že byly také napsané ve stejné době.

Listy Lucilioví, které napsal Seneca, byly už od počátku tvořeny tak, že je bude číst i veřejnost. Seneca měl tedy úkol psát dopisy nejen pro svého přítele Lucia, ale také pro širší veřejnost. Tyto listy nám zachycují a čtenáři zprostředkovávají vztah: žák-učitel, ale také vztah velikého přátelství. Už také Cicero psal tyto listy, ten je ovšem nepsal pro širší společnost, proto se čtenář může oprávněně cítit, že čte dokumenty, které mu nebyly určeny. U Senekových listů je poznatelné, že jsou určené jedné konkrétní osobě, ale také neznámým čtenářům. V těchto úvahách, se snaží pokládat na přední místo vůli. Stává se tedy prvním, kdo se snažil dělat rozdíly mezi rozumem a vůli. Seneca začal pokládat vůli za životně důležitou, pro stoicismus byl však tento postoj zcela novým (srov. Rist, 1998, s. 233).

2.10.3 O duševním klidu

Jeho tři eseje jsou specifické tím, že se vyznačují přímo jeho prožitkovými situacemi a vnitřním vnímáním. Jsou to díla: *O blaženém životě* (De vita beata), *O duševním klidu* (De tranquillitate animi) a *O volném čase* (De otio). Díla vznikla v nejpravděpodobnější době a tou

dobou byla před a po závěrečné aféře mezi Senekou a Neronem. Dále jsou spisy výjimečné tím, že se prakticky zcela odlišují od stoické filosofie, ne-li ji dokonce odporují. Díla jsou tradičně vedena formou dialogů.

O hněvu je první část knihy *O duševním klidu*, která se zabývá otázkami hněvu a zloby. Důležitou schopností člověka, dle Seneky, má být umění vyrovnat se s hněvem a dokázat se mu postavit. Odkazuje se zde také na Platona, podle kterého je hněv nepřirozený. Platon předtím, než měl vykonat trest na svém otroku, řekl: „Jsem rozhněvaný a udělal bych víc, než je třeba, a udělal bych to s větším potěšením. Tenhle otrok nesmí být v moci člověka, který nemá sám sebe v moci“ (Seneca, 2004, s. 90). Pomstu by neměl vykonávat nikdo rozhněvaný, protože takový člověk nemá soudnost a nebyl by spravedlivý. Jednal by díky hněvu a ne kvůli právu. Dále se kniha zabývá otázkou blaženosti. Co je to blaženost a jak jí má člověk dosáhnout dokázal myslím Seneca v jedné větě: „Hledejte tedy to, co je nejlepší, ne co je nejběžnější, hledejte to, co nás uvede ve stav věčné blaženosti, ne co schválil dav, nejhorší vykladač pravdy“ (Seneca, 2004, s. 121). V knize se dočítáme o nalezení cesty k mravní odpovědnosti cti, o tom, jak dospět k duševní rovnováze a vnitřní svobodě. Zkoumání kladů a záporů přátelství, rodiny a smrti. Zda se jimi má nechat filosof ovlivnit, jestli je potřebuje a hlavně, jsou-li mu prospěšné. Kniha nabývá takové velikosti právě díky Senekovi. On sám do díla přidává svoji osobitost, zkušenost a nadšení k tématu.

„Stoikové nastoupili mužnou cestou a nestarají se o to, aby se nám zdála příjemná, když se po ní dáme, ale aby nás co nejdřív vysvobodila a vyvedla na onen strmý vrchol, který se tyčí tak vysoko nad dostřel kterékoliv zbraně, že ční nad samotnou Štěstěnou“ (Seneca, 2004, s. 203). Na cestě strmé a nerovné ale nemůže být přece nic tak zvláštního, protože po rovině se do výše nikdo nikdy nedostal. A někdy, když stojíme a díváme se na krajinu, považujeme ten kopec v dáli za nejstrmější, co známe, avšak přijdeme-li blíže, zjistíme, že sice stoupá, ale naše obavy byly zbytečné (srov. Seneca, 2004, s. 203–204). Senekův mudrc se rád uzavírá do své samoty, sám dobře zná hodnotu života a jeho pomíjivost, avšak smrti se nebojí. Jedním z poznávacích znamení mudrce je: „Nezranitelné není to, co není zasaženo, ale to, co není zraněno“ (Seneca, 2004, s. 206). Dále Seneca vykládá, že mudrc nepodléhá žádné křivdě. „Proto věz, že je na tom lépe mudrc, když mu žádná křivda neuškodí, než když se mu žádná křivda neděje“ (Seneca, 2004, s. 206). Přirovnává mudrce k oceli, která také může získat několik ran, ale cokoliv se jí dotkne, se jedine otupí a jí samotnou nepoškodí. To ovšem neznamená, že by mudrci nikdo ukřivdit nechtěl. Znamená to jen to, že se k němu křivda nedostane, i kdyby tak na něho působila křivda nejlivnějšího člověka (srov. Seneca, 2004,

s. 206–207). Mudrc také nemůže utrpět křivdu, protože křivdou trpí jen ten, jemuž je Štěstěnou něco odebráno. Mudrc ale vlastní pouze ctnost, protože vše ostatní užívá pouze z milosti, a ví, že mu to nepatří. Proto, když si to Štěstěna vezme zpět, není tím nijak ukřivděn, protože si vzala pouze to, co jí patří a mudrci stále zůstává jeho majetek, kterým je ctnost. Ctnost totiž člověk nedostává od Štěstěny, a proto mu jí také nikdy Štěstěna nemůže vzít (srov. Seneca, 2004, s. 209). Může ovšem nastat situace, ve které se někdo na někom dopustí křivdy, i když on žádnou křivdu neutrpí. Tuto situaci znázorňuje Seneca na příkladu: podá-li někdo někomu jed v jídle, ale ten ztratí účinnost díky danému jídlu, tak se daný člověk sice dopouští křivdy, avšak dotyčný křivdu neutrpěl (srov. Seneca, 2004, s. 212). Přesto je pro mudrce křivda prospěšná, protože kdyby nebylo křivdy, neměl by se mudrc jak prověřovat ve své ctnosti. Mudrc se také považuje za osobu nejbližší bohům, která se od nich odlišuje pouze svojí smrtelností.

„Urážka je méně významná než křivda, můžeme si na ni spíše jen stěžovat než ji mstít – ani zákony ji nepovažují za hodnu trestu“ (Seneca, 2004, s. 216). Urážku Seneca popisuje jako malichernost duše, která si připadá být uražena slovem, nebo jistým činem. Avšak je to pouze rozmazlenost štěstím daného člověka. Ti co v životě nepocit'ují tolik štěstí, nezaměřují se ani na malichernosti kterými jsou například: „Všechny ostatní přijal, pouze mě ne.“ „Nedržel mi místo vedle sebe, a tak jsem musel sedět až v horních řadách.“ Převážnou část urážek tvoří lidé pyšní a samolibí. Přesto nikdo neopovrhne člověkem větším a lepším. Proto také, když ti něco řekne přítel, považujeme to ihned jako urážku, avšak řekne-li to samé náš otrok, pouze se tomu zasmějeme a jdeme dál (srov. Seneca, 2004, s. 216–217). Nastane tedy otázka, proč mudrc trestá ty, kteří se dopouštějí křivdy, pokud on sám, žádnou křivdu nepocit'uje? Mudrc přijímá tyto urážky spíše jako vtipy, avšak přesto je napomíná a kárá právě proto, aby si lidé uvědomili co činní a znova už to nedělali. Přirovnává takové kárání k výchově zvířat. Tedy odpověď na otázku proč mudrc trestá je, že mudrc netrestá, ale pouze napravuje (srov. Seneca, 2004, s. 218). Člověk nemusí být mudrcem, aby byl schopen pohrdat urážkami. Stačí mu pouze, když si dovede u každé příležitosti říci: „Děje se mi to zaslouženě, nebo nezaslouženě? Jestliže zaslouženě, není to urážka, je to soud; jestliže nezaslouženě, měl by se stydět ten, kdo jedná nespravedlivě“ (Seneca, 2004, s. 223). Nikdy však nemáme zapomínat, že druhem pomsty je také to, když připravíš toho, kdo chystal pomstu o radost z ní. „Urážka dosáhne svého cíle jen tenkrát, když ji postižený cítí a když je jí pohoršen“ (Seneca, 2004, s. 224).

V knize se dále zmiňuje o otrocích, které považuje za sobě rovné, nevidí v nich nic šatného, proto jimi ani nepohrdá, vidí v nich člověka jako je on sám. Ctnost je vlastnost, kterou se „pyšní“, avšak také ví, že je až příliš vzácná. Pohrdá bohatstvím, upřednostňuje chudobu a život podle přirozenosti. Jestli-že však bohatství má, je to jen díky tomu, že jim pohrdá a umí bez něho žít. Kdyby přišla Štěstěna a všechn majetek mu vzala, nezlobil by se, ještě by jí poděkoval. Všechno i svůj život bere pouze jako zapůjčené a ví, že Štěstěna jednou přijde a vezme si vše nazpět. Závěrem díla *O duševním klidu* je soubor 73 epigramů. Jejich předností je důvtip, jakým se Seneca dokáže vyjadřovat a trefně označovat dané situace, nejen politického rázu.

3 Epiktétos

3.1 Původ

O Epiktetově životě toho víme spolehlivě jen velice málo. Víme o něm, že žil v první polovině prvního století a v první polovině druhého století. Přibližně 50–130 po Kr. Narodil se tedy kolem roku 50–60 po Kr. ve Frygii, která je v dnešní době součástí Turecké republiky. Už jako malý chlapec sloužil jako otrok v bohatém domě bývalého otroka Epafrodita, kterému kdysi dal svobodu samotný císař Nero. Epafroditos poznal v Epiktetově nadání pro učení a nakonec ho nejen osvobodil, ale také poslal na vlastní náklady studovat filosofii. Prvním jeho učitelem se stal Gaius Musonius Rufus. Byl to vážený pán etruského původu, který nadevše prohlašoval, že všichni lidé jsou si rovni. Z nepřeborného množství učení o filosofii, si Epiktetos vybral Stoické učení.

Poté co mu byla udělena svoboda, šel řečnit na veřejné místo. Nikdo si ho však nevšímal. Bylo to nejen díky tomu, že jeho řečnické umění v té době nebylo nijak zvlášť poutavé, ale především díky tomu, že v té době se v hlavním městě snažila řečnit spousta potulných řečníků, na jejichž účet připadla nejedna urážka. Sám Epiktétos tvrdil: „Chceš filozofovat? Připrav se na úšklebky. Věz ale, že ti, kteří se ti dnes posmívají, tě budou zítra obdivovat“ (De Crescenzo, 2004, s. 140).

Přesto co sám prohlašoval o filosofování, ho nakonec roku 89 po Kr. spolu s ostatními filozofy císař Domitianus vyhnal do Nikopole v Epeiru, nynější Albánie. Toto místo se stalo základnou pro založení jeho první stoické školy, kde se stal velmi známým a uznávaným filozofem a jako učitel byl neobyčejně horlivým a úspěšným propagátorem stoického učení. Epiktétova škola, se za nemalý čas stala známou a vyhlášenou nejenom pro řeckou a římskou mládež, ale i pro vážené muže, kteří za ním chodili žádat o rady.

3.2 Filosofie

Stejně jako Platon, tak i Epiktétos uznává dělení filosofie na logiku, fyziku a etiku, avšak nepřikládá všem stejnou váhu. Fyziku považovali staří řečtí stoikové za základ etiky, avšak Epiktétos tvrdí, že fyzika má v etice bezvýznamnou roli, a to minimum, co zůstává, se obsahově blíží teologii. Tak jako se Seneca zaměřil u stoického učení na oblast etiky, Epiktétos se blíže dívá na problematiku dobra a zla neboli mravní obrodou člověka. Hlavním zaměřením filosofie tak má být etika. K tomuto názoru se přiklánělo více filozofů,

převážně díky tomu, že viděli stav tehdejší otrokářské společnosti. „Ethika je Epiktetovi naukou o mravním jednání, zejména o mravní sebevýchově člověka“ (Epiktetos, 1957, s. 10).

Díky jeho pojednání o dobru a zlu je on sám k lidem velkorysejší. Bere člověka takového jaký je. Zároveň se domnívá, že člověk je zlý, jenom proto, že pořádně neví, co je dobré. „Snášejte tedy chyby bližších a nehněvejte se na ně. I špatní jsou nutnou součástí světa řádně řízeného božskou prozřetelností“ (Epiktétos, 1996, s. 8).

Mezi ty, ke kterým Epiktétos tíhnul, byli samotní zakladatelé stoicismu Zénón z Kitia a Chrisippovi ze Soloi. Přijímá jejich myšlenky, ale přitom se také přiklání k panteismu, kde se objevují materialistické prvky, ve kterých se vyskytuje víra v účelnost všeho dění. Ve svém učení o člověku klade větší důraz na protiklad těla a duše. Základem blaženosti je pouze naše vůle. Zaměřuje se především na fakta věcí, které jsou, popřípadě nejsou v naší moci. Jako příklad uvádí, že v naší moci je: názor, touha, akce a odpor, naproti tomu v naší moci není: bohatství, oficiální hodnosti, tělo (srov. De Crescenzo, 2004, s. 140). Jeho mottem po celou dobu bylo: „Nežádej, aby se věci děly, jak chceš, ale chtěj věci, jak se dějí, a budeš spokojen“ (Machovec, 1993, s. 173).

Jeden z překladatelů jeho díla Ferdinand Stiebitz: „Byla to duchaplná, mravně silná osobnost. Žádal, aby se člověk bez odporu podřizoval světovému řádu, potlačoval sobectví a sloužil bližnímu“ (Epiktétos, 1996, s. 8). Prohlašuje, abychom se nesnažily změnit svět, neboť ten není nemocný, avšak naše duše často bývá. Proto úkolem filosofa je léčit duši a nikoliv svět (srov. Machovec, 1993, s. 173).

Epiktétos umírá přibližně ve svých osmdesáti letech, za Hadrianovy vlády.

3.3 Tvorba

Epiktétos psal především v době, kdy se Řím měnil z republikánského městského státu na rozsáhlé římské impérium. Plno svobodných lidí, té doby, se začalo cítit stejně podřadně jako otroci. Převážně díky tomu, že moc se začala rozdělovat mezi pár vybraných. Jakékoliv náznaky na znovu zavedení republiky byly rychle potlačeny, avšak ne bez boje. Tento boj či odpor, se postupem času začal měnit z boje radikálního na odpor spíše formální. Hlavním vítězstvím však bylo, že se v širokých vrstvách začalo šířit křesťanství, které později zvítězilo v římské říši. Filosofie se v té době začala zabývat především otázkami mravů společnosti. Převážně i kvůli tomu, že se čím dál více lidí dostávalo do společnosti mezi otroky, a tak si

lidé přáli nějakou změnu. Právě otázkami společnosti se zabýval Epiktétos, který díky svému filosofickému umění byl jedním z klasických představitelů té doby.

Jeho nauka nabírala velkých podobností jako nauka o křesťanství, a tak nejen díky tomu se stala jeho filosofie velice oblíbenou i u kazatelů, myslitelů a apologetů. Dokonce se měli nechat Epiktetovy texty připsat ve středověku do kontextu s křesťanskou dogmatikou. Avšak o Epiktetovu nauku se neztrácí zájem ani později. Dostává se i do Německa, kde sám Goethe přiznává náklonnost ke stoicismu, především k Epiktetovi. A ve Francii byl dokonce dán do školních osnov tak, že ho začlenili do povinné četby a také byl oceněn samotným Pascalem.

Stejně jako Sokrates ani Epiktétos po sobě nezanechal vlastnoručně žádné psané dílo. Flavius Arrianus z Nikomedie, žák Epikteta, se snažil zapisovat co možná nejpřesněji přednášky svého učitele, aby se zachovaly pro budoucnost. Díky němu můžeme dnes znát dvě v jádře Epiktétova díla. Jedná se o díla *Rukojeť* a *Rozpravy* (srov. Machovec, 1993, s. 172).

3.3.1 Rukojeť

Rukojeť pojednává o radách a ponaučení, které dává sám Epiktétos. Jsou to rady rozsáhlého charakteru, které se navzájem rozšiřují a doplňují se o zkušenosti ze života. Často se proto může zdát, že se některé rady v tomto textu opakují. Jednou ze základních věcí, na které Epiktétos upozorňuje je fakt, že si člověk v první řadě musí uvědomit, které věci jsou v jeho moci a které nijak neovlivní. Dále prohlašuje to, co už dávno bylo v ustanovení stoicismu: člověk má žít v souladu s přírodou a nemá se jí snažit nijak změnit, protože to není v jeho moci. Proto by si člověk neměl věci tolik brát, aby ho později daná situace tolik nezasáhla.

Dle Epikteta je důležité umět hledat chyby především u sebe a teprve potom, bude člověk hoděn je hodnotit u druhých. Ve všem se snažit hledat to dobré. Například nemoc škodí tělu, ale vůli nikoliv. Stejně tak i chromá ruka vůli nijak nevadí, pouze ochromuje tělo. A tak, u všeho si říct, moji vůli to nepoznamenalo. Zejména smrtí by se člověk neměl znepokojovat. Obzvlášť pokud jde o smrt někoho blízkého. Samotná smrt není nic, čeho bychom se měli dle Epikteta bát. Je to něco přirozeného, avšak my jako lidé jsme si na ni udělali svůj názor, a tím vyvinuli i strach z ní. Strach z něčeho neznámého. Uděláme-li si na věci správné názory, potom budeme žít v klidu a bez strachu z toho co přijde nebo z toho co může přijít. „Líbáš-li své dítě nebo svou ženu, říkej si, že líbáš člověka, neboť jestliže umře, nebudeš se zneklidňovat“ (Epiktetos, 1957, s. 18).

Epiktétos dále upozorňuje, že člověk se má učit být skromným a nevychloubat se, obzvlášť pokud se vychloubá něčím, co není jeho. Protože pakliže bude skromným, nijak ho nezaskočí, když o něco přijde ať už svojí vinnou nebo vinnou někoho jiného. „Nikdy o ničem neříkej ‚ztratil jsem‘, nýbrž ‚vrátil jsem““ (Epiktetos, 1957, s. 20). Vše co ti životem bylo dáno, bylo pouze zapůjčeno. Života nevyjímaje. Snaž se k vlastnímu majetku zaujmout postavení jako by bylo někoho jiného. Protože pokud se stane někomu jinému něco s majetkem, řekneš si: „to se stává“, ale stane-li se to tobě, už se na to nedíváš jako na něco „co se stává“ ale jako na nějakou katastrofu. Úkolem každého z nás, je stát se skvělým hercem v dramatu, ale roli nám vybírají jiní. Naším úkolem je tedy ne si danou roli vybírat, ale dobře ji zahrát, ať už budeme žebrákem nebo hodnostářem (srov. Epiktétos, 1957, s. 21).

Další rady, které Epiktétos dává, jsou rady pro styk s občany. Pokud nemusíš, nemluv. Vždy je lepší mlčeti, než říci něco, co zpátky už vzít nemůžeš. Pokud už však mluvit budeš, mluv stručně a vyhýbej se v hovoru všedním tématům a konverzaci o jiných lidech. Mluvit o sobě není také žádná výhra, protože to v podstatě nikoho nezajímá. Pokud jste v konverzaci s „obyčejnými“ lidmi, je docela vhodné se vyhnout konverzaci o filosofii a svoje domněnky raději dokazovat činy. Pokud se od někoho doslechneš, že o tobě kdosi pomlouvačně mluví, tak podle Epiktéta máš šanci z dané situace vyváznout s hlavou vztyčenou, když mu na to odpovíš: „To nejspíš nevěděl o ostatních vadách, které ještě mám; jinak by byl nemluvil jenom o těchto“ (Epiktetos, 1957, s. 28). Pokud už člověk pomlouvá, tak v podstatě proto, že si myslí, že je to jeho povinnost, jinak řečeno, že je to správné. Proto se nikdy nestyď za to, co děláš, pokud si stojíš za tím, že je to správné. Protože pokud to není správné, není ani důvod to dělat, a tak se nemusíš bát špatných ohlasů. Jedna z věcí, na kterou upozorňuje Epiktétos je, že se člověk až příliš věnuje svému tělu, mnoho jí, cvičí, vykonává své potřeby. Přesto by však veškerou svoji energii měl vložit k prospěchu svého ducha. To všechno ostatní, co dělá, má dělat jen jako doplnění. V posledních řadách se autor zabývá rozdílem mezi „obyčejným“ člověkem a filosofem: „Stanovisko a znak obyčejného člověka: Nikdy neočekává prospěch nebo škodu od sebe sama, nýbrž jen od vnějších věcí. Stanovisko a znak filosofa: Všechn svůj prospěch i škodu očekává od sebe sama“ (Epiktétos, 1957, s. 32).

3.3.2 Rozpravy

Rozpravy se skládají ze čtyř knih. Je to rozsáhlejší část *Rukojeti*, hlouběji zkoumající úvahy o věcech, které jsou v naší moci a které v naší moci nejsou. Na tyto úvahy dále navazují myšlenky o člověku, jako o tvor, který byl obdařen rozumem.

„Rozumnému tvorů je nesnesitelné jenom to, co je v rozporu s rozumem, ale co je ve shodě s rozumem, je snesitelné“ (Epiktetos, 1957, s. 40). Pakliže někdo uzná rozumem, že rány jsou od přírody snesitelné, tak jde a nechá se šlehat. Poté nastává otázka, co je tedy snesitelné a co je nesnesitelné? Co je v rozporu s rozumem a co není? Protože každý z nás má jiné hranice snesitelnosti, pro každého z nás je něco jiného dobrem a zlem, užitečným a neužitečným. A k tomu slouží vzdělání. Vzdělání, které nám pomáhá ustanovit obecný pojem dobra a zla nám nastavuje pomyslné hranice pro to, co je rozumné a co už rozumné není. Avšak nám nestačí znát pouze obecné ustanovení, protože každý z nás má hranice tolerance někde jinde. Takže se musíme při našem rozhodování dívat i na naši roli, kterou hrajeme. Každému z nás dovoluje důstojnost něco jiného a každý z nás má jinou cenu, za kterou se prodává.

Epiktetos v této souvislosti říká: „Přesto však, budeš-li se mě ptát, co jest dobrem pro člověka, nemohu ti nic jiného říci, než že jakási svoboda volby“ (Epiktetos, 1957, s. 54). Protože u věcí, které jsou v naší moci, můžeme svoji vůli prokázat. Avšak pokud nějaké věci v moci naší vůle nejsou, je lepší je brát takové, jak nám je příroda dává. Proto se také musí jednatel přizpůsobit přírodě a ne aby se příroda přizpůsobovala jednatelům. Nastal by totiž chaos a učit by se nebylo čemu. Například v hudbě se učíme hrát tak, jak nás to učí, a jak je v současné době zvykem. Byla by přece hloupost snažit se učit hrát nějak jinak, jako bychom se znova snažili objevit Ameriku. „Co tedy je ‚vzdělávat se‘? Učit se přizpůsobovat přirozené obecné pojmy jednotlivým případům v souhlasu s přírodou, a dále, učit se rozlišovat, že jedny z věcí jsou v naší moci a jiné nejsou v naší moci“ (Epiktetos, 1957, s. 77). Musíme se ale snažit učit věcem, které nám nejsou známy. To je podstatou učení, připustit si, že daná věc nám není známa.

Často si my lidé pleteme hrozné s nebezpečným. U čeho totiž nejčastěji projevujeme strach? Strach nejčastěji projevíme u věcí, které stejně nejsou v naší vůli. Zato důvěřivě si vedeme u věcí, u kterých si myslíme, že ani žádné nebezpečí nehrozí, a to proto, že se jedná o věci, které máme v moci naší vůle (srov. Epiktetos, 1957, s. 95–96). Avšak ač se to může zdát paradoxní, ve skutečnosti se snažme být důvěřiví ve věcech, které nejsou v moci naší vůle, a zase naopak buďme obezřetní, co se týče věcí, které jsou v moci naší vůle. Své schopnosti se snažme rozvíjet plynule, aby tomu tak bylo, snažme se z ní udělat zvyk. Na druhou stranu se snažme své zlozvyky odbourávat a nepěstovat si je. „Nechceš-li tedy být prchlivý, neživ svůj zvyk a nerozdmýchuj ho! Především zachovej klid a počítej dny, kdy ses nerozhněval! „Měl jsem ve zvyku se hněvat každý den, potom ob den, pak ob dva dny a pak

ob tři dny.‘ A uplyne-li ti takto dokonce třicet dní, obětuj bohu!’“ (Epiktetos, 1957, s. 134). Každý zvyk totiž postupem času slábne, až nakonec docela zmizí.

Dobro. Dobro je prospěšné, také o Bohu můžeme říci, že je prospěšný. Proto je logické když řekneme, že kde je podstata boha, tak tam je i podstata dobra. Co ovšem víme o dobru? Dobro vyžaduje schopnost užívat představy, ale také uvědomovat si užívání těchto představ.

Dále se Epiktétos věnoval problémům chápání krásy. Každého z nás dělá krásným něco jiného. Přirozenost, sklon k něčemu, nadání. Převážně jsme krásní právě v tom, v čem jsme nejsilnější. Tak jako se nám pes zdá být krásným, v tom, v čem ho považujeme za krásného, nepovažujeme už za krásného i koně, přesto, že koně za krásného máme. Stejně i obráceně. V tom, v čem považujeme koně za krásného, už nepovažuje psa krásným. A tak je to i s člověkem. Všichni lidé nejsou krásní v jednom a tom samém, nýbrž každý je unikát a každý je krásný podle svého. Lidská krása je přesto spojena s vlohami používat rozum a vlastnosti s rozumem spojené. Proto by se měl člověk především starat o svoji duši a až pak o své tělo. Přesto však člověk svůj rozum nevyužívá tak, jak by mohl. Zaměřuje se spíše na požadavky svého těla a všemu co je s tím spojené. Tím je především strach o něj, všechno tělesné, ale také i všechno hmotné, jako například majetek, bohatství, společenské postavení aj. Těmto věcem se nám podaří ubránit, zdali začneme používat rozum a budeme se snažit s jeho pomocí řešit své problémy a názory, které posléze můžeme také přehodnocovat. „Neboť svobodou je ten, komu se všechny věci dějí podle jeho vůle a komu nikdo nemůže překážet“ (Epiktetos, 1957, s. 62).

Co je tedy úkolem řádného a dobrého člověka? „Látkou, s kterou má co činit řádný a dobrý člověk, jest jeho vlastní vůdčí část, kdežto tělo je látkou činnosti lékaře a učitele tělocviku, pozemek látkou rolníkovy činnosti; úkolem pak řádného a dobrého člověka jest užívat představ ve shodě s přírodou“ (Epiktetos, 1957, s. 163).

Duše se k dobru zachovává jako člověk k císařskému penízku. Jinak řečeno, dobro přitahuje duši, ale zlo ji naopak odpuzuje. Stejně jako člověka přitahuje záblesk císařského zlaťáku. Jsi-li dobrý, máš vše a nikdo tě o to nemůže připravit. Jestli má tvůj bratr víc polností, zlaťáků a majetku, tak ať si má. Nikdy to ale nebude víc, než máš ty, pokud se můžeš pyšnit tím, že vlastníš čestnost, věrnost a spravedlivost. Z takového vlastnictví tě už potom nevyžene ani Zeus. Pro každého z nás, je přitom „penízem“ něco jiného (srov. Epiktetos, 1957, s. 164).

3.3.3 Moudrost stoika Epikteta

Dílo *Moudrost stoika Epikteta* pojednává o Epiktetově filosofii. Ukazuje nám jeho pohled na dané situace, řešení problémů a dávání rad. Vysvětluje mnoho pojmů a snaží se ukázat, co to znamená být filosofem.

Jedna kapitola se přímo věnuje problému prozřetelností. Co to ale vlastně prozřetelnost je? Dá se za ní považovat prakticky všechno, pokud má v sobě člověk dvě věci, které se sebou umí smísit. Je to schopnost vděčnosti a schopnost pochopit. Vždyť k čemu by nám bylo, jak sám Epiktétos píše: „Kdyby byl Bůh stvořil barvy, ale nestvořil způsobnost vidění je, k čemu by to bylo dobré? K zholu ničemu. A zase naopak, kdyby byl stvořil sílu vidění, ale nebyl by stvořil věci tak, aby byly podrobeny vidění, k čemu by to bylo dobré? Opět k ničemu. A což, kdyby byl sice stvořil obojí, ale světlo nikoli? Zase by to nic neprospěvalo“ (Epiktétos, 1996, s. 17). Vše co je na světě zařízeno, není dané jen tak. Všechno má tady své místo a svůj důvod. Stejně jako my lidé nemáme za svůj „úkol“ jen jíst, pít, odpočívat, ale máme dáno na mnohem víc, než primitivnější tvorové. Bylo nám dáno rozumem poznávat.

„Každý raději a snáze čte knihu napsanou zřetelným písmem. Každý tedy také snáze vyslechne řeči vyjádřené slovy zdobnými a slušnými. Nesmí se tedy říkat, že slovo nemá žádný účinek“ (Epiktétos, 1996, s. 72). Těmito slovy začíná pojednání kapitoly Mocné účinky řeči. Ačkoliv Epiktétos uznává, že i zrak, hmat a ostatní smysly jsou velmi důležité při našich projevech, dává nám hodně příkladů, ve kterých nás argumenty dokáže přesvědčit o svém názoru. Jedním dechem ale zároveň dodává, že když řeč považuje za jednu z nejdůležitějších, není přesto tou hlavní. Tou hlavní je vůle. Vůle, která stojí nad všemi našimi smysly. A proč? Co jiného by dokázalo překazit sílu zraku? Nebo sluchu a řeči? Jedině vůle a věci nedobrovolné. Avšak co může překážet vůli? Nic nedobrovolného, pouze vůle samotná, když se vymkne svojí kontrole. Díky tomu může být vůle špatnost nebo ctnost. Tím samozřejmě ale Epiktétos nechtěl znehodnotit ostatní „schopnosti“. Sám přidává, že díky tomu, že je něco užitečnějšího, nesmíme opomíjet prospěch z věcí ostatních (srov. Epiktétos, 1996, s. 75–76).

Chybující dělají pouze to, co si myslí, že je dobré. Na zloděje se také nemůžeme zlobit, pokud nikdy předtím nepoznal nic dobrého, popřípadě pokud mu nic jiného nikdo neukázal. Ukaž zloději druhou stranu a poznáš, zda se ze svých chyb poučí. Pokud ne, pochopíš, že nechce vidět nic jiného než to svoje „dobro“. „Ukážeš-li chtivému člověku koláč a potom jej sám jíš, divíš se, že ti jej chce vyrvat: nedráždí ho!“ (Epiktétos, 1996, s. 35).

Stejně jako dělat chyby, je lhát a o co horší, je lhát sám sobě. Jako „Sporné výroky“ považuje Epiktétos lži člověku k sobě samému. Udává plno názorných příkladů ze života, kdy si lidé sami sobě lhali. Nikdo se sám nepřizná, že by byl hloupý, závistivý nebo nespravedlivý. A proč tomu tak je? Jednoduše podle Epiktéta proto, že takové věci, které lidi sami považují za nečestné, tak k těm se neradi přihlašují.

Rozvahu přirovnává ke sportovci, který by chtěl zvítězit v Olympii. Začíná dlouhý monolog, ve kterém zdůrazňuje všechna pro a proti k tomu aby sportovec mohl dosáhnout na vítězství. Vždy by měl člověk zvážit, co do toho musí dát a co bude potom. Jestli mu to v závěru za to všechno úsilí stojí. Avšak především by každý z nás měl vědět, za čím chce jít, jinak dopadneme jako malé dítě, které jednu chvíli chce být sportovcem, poté hasičem, superhrdinou a spousty dalších. Hlavní je ale jediné, musíš být člověkem dobrým nebo špatným.

Epiktétos také vystupoval proti cizoložství. Pojednává o tom v jedné části knihy Cizoložníkovi, ve kterém vede dialog o tom, zda ženy patří všem. Epiktétos dává mnoho příkladů, ve kterých poukazuje na to, že pokud žena zákonodárně patří jednomu muži, ten druhý by si na ni neměl dělat zálsk. Také u společenských styků, si každý z nás musí vybrat, do jaké role před ostatními chce vklouznout. Být upřímný a pokorný, nebo za každou cenu někomu oponovat, být skromný a slušný nebo být pro ostatní „příjemným člověkem“ ale ve skutečnosti se pod tímto pojmem bude skrývat, že je opilec a neurvalec. Nikdo z nás nemůže hrát zároveň dvě role (srov. Epiktétos, 1996, s. 115).

Člověk se často cítí osamělý. Jak se ale na osamělost dívá sám Epiktétos? „Osamělost je stav člověka bez pomoci. Kdo je sám, není proto ještě osamělý, právě jako leckdo může být osamělý, přesto že je ve společnosti“ (Epiktétos, 1996, s. 90).

V závěru knihy se Epiktétos snaží vysvětlit pravé rysy filosofa. Práví, že pravý filosof se nepozná podle ošumělého kabátu a dlouhých vlasů, nýbrž podle toho, co má v hlavě. Naukou filosofa a taky to, podle čeho bychom pravého filosofa měli poznat je jeho rozum. Cílem každého filosofa by tak mělo být správné myšlení (srov. Epiktétos, 1996, s. 139).

4 Marcus Aurelius Antonius

4.1 Původ

Antonius Pius byl císařem v letech 138–161 po Kr. připouje se stejně jako jeho předchůdci do řady dobrých římských císařů, nazývaných Antoniny, které započal jeho předek císař Traján. Antonius Pius adoptoval tedy dva syny, kteří si pak vládu náležitě rozdělili. Mluvíme tak o Marku Aureliovi a Luciovi Verovi, který společně s Markem Aureliem vládl v letech 161–169 po Kr. Vládu si rozdělili následovně: Marcus Aurelius vládl romanizovanému západu, u kterého měl císařskou pravomoc a Lucius Vera měl na starost helenizovaný východ říše.

Otec Marka Aurelia zemřel již v jeho mládí a stejně tak i jeho matka. Proto se o budoucího císaře staral a pečoval jeho děd M. Annius Verus. Ten dohlížel na správnou výchovu, avšak na správné vzdělání už s ním dohlížela i císařská rodina. V roce 138 po Kr. umírá Markův děd, ale též císař Hadrián. A tak je jmenován novým císařem Antonius Pia, který zanedlouho adoptoval Marka Aurelia, díky jeho vlohám nejen k učení.

Marcus Aurelius se narodil 26. dubna 121 po Kr. v Římě. Můžeme tedy mluvit o jeho štěstí na prostředí, ve kterém mohl vyrůstat, ale nejen to. Dostalo se mu všestranného vzdělání u dobrých učitelů. Mezi jeho nejpřednějšího učitele a později i přítele můžeme řadit rétora M. Cornelia Frontona (asi 100–175 po Kr.). Rovněž jeho učitelem se stal Herodos Atticus (asi 101–177 po Kr.), jenž byl vynikajícím řečníkem a díky němuž se z Athén stalo v té době jedno z nejskvělejších měst římské říše. Další učitelé, kteří se zapojili do výchovy a vzdělání Marka Aurelia, jsou stoikové Iunius Rusticus, Apollónios z Chalkidy a jiní. Jeho prvním učitelem byl však platónský filosof Bakchei (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 20–21).

4.2 Vzdělání a politická kariéra

M. Aurelius dosáhl řady poct, ještě než byl zvolen císařem. Měl propůjčenu moc tribunskou a prokonzulskou, třikrát se stal konzulem a ještě za života císaře Antonina Pia se stal jeho spoluvládce. Ten mu také dal za ženu svoji dceru Faustinu, která ho však později začala údajně podvádět s gladiátory. Roku 161 po Kr. nastupuje na trůn a hned po svém nástupu ustanovil jako svého spoluvládce L. Vera. Tak jak byl M. Aurelius k sobě přísný a neústupný, k ostatním byl vlídný a laskavý. Častokrát ho mnozí lidé i díky tomu využívali. Přesto z něho byl vynikající vládce, který se snažil o upevnění vnitřní správy, zvláště pak u správ měst (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 21).

4.3 Války

Přesto, že se z něho stal výborný vládce, jeho doba, kdy působil na císařském trůnu, byla charakteristická stálými spory a válkami. Ani na chvíli se nezastavil a zdárně se mu dařilo odrážet útoky nepřátel, mezi které patřili Sarmaté, germánští Kvádi a Markomani, Dákové a další. Marku Aureliovi se dařilo vítězit i za těžkých podmínek, kdy v Itálii kolem roku 168 po Kr. propukl hlad a mor. Jeho poslední bitvou se stala bitva roku 177 po Kr. kdy se znova Markomani a Kvádové vzbouřili a zaútočili za Dunaj. Ačkoliv je císař opět porazil, zanedlouho poté 17. března 180 po Kr. umírá ve svém táboře u Vindobony, území dnešní Vídně, na následky moru (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 21–22).

4.4 Po smrti Marca Aurelia Antonina

Jeho vítězství z roku 179 po Kr. dodnes připomíná nápis na trenčínské hradní skále. Po smrti Marca Aurelia Antonina se na trůn dostává jeho syn Commodus, který vládne dvanáct let, a stejně jako kdysi M. Aurelius, tak i Commodus ještě za života svého otce byl jmenován jako jeho spoluvládce.

Marcus Aurelius Commodus Antoninus se stal posledním z Antoninů na trůně. Po jeho smrti se na trůn dostávají císařové vojenští, vojevůdcové, kteří byli svým vojskem provoláni císařem. M. Aureliem také končí řada dobrých císařů díky tomu, že neadoptoval syna stejně tak, jak to udělal jeho adoptivní otec předním a předním ještě další dva císařové Traján a Hadrián, adoptivní otec Antonina Pia.

„Marcus Aurelius nepředstavuje jen konec stoicismu, ale i řeckého myšlení: křesťanství neúprosně postupuje a po staletí bude diktovat své zákony“ (De Crescenzo, 2004, s. 142).

4.5 Filosofie

Marcus Aurelius se velmi sžil se Senekou a Epiktétosem, kteří se stejně jako on zabývají otázkami smyslu života. Dle jeho mínění nás filosofie vede k trpělivosti a ušlechtilosti. A jak sám říká, je to učitelka všech ctností. Při starostech a protivenství nám poskytuje přímo léčebnou moc (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 23). U filosofie klade důraz především na praxi. Snaží se o dosažení rovnováhy a duševního klidu, tak jak se o to snaží stoicismus; žít ve shodě s přírodou.

Přesto že kolísá mezi stoickým panteismem a lidovým polyteismem, je M. Aurelius přesvědčen, že bůh existuje a stará se o náš svět, a také že člověk je s ním příbuzný. Přichází s něčím novým, s něčím, co stoicismus nemá a spíše se to podobá Platonovi a Aristotelovi. Jeho učení se totiž někdy odvíjí od pozdně římského stoicismu, který se prolíná s Platonovou tendencí idealismu. Jedná se tedy o trojdělení, které se skládá ze tří částí. Tou první částí je tělo, které má schopnost vnímat. Druhou částí pak je duše, v níž se skrývá vášeň a poslední částí je mysl, orgán myšlení. A právě myslí, je člověk spojen s bohem. Sám se snaží, dosáhnou nejvyššího dobra. Jako filosof také ví, o pomíjivosti a stálosti pravého jsoucna. Pokud jedna věc zaniká, ví, že tím vzniká věc nová, ale i ta nová musí zaniknout, aby mohla vzejít věc další a tak to jde pořád dokola.

Stejně jako je tomu u Epiktéta, tak i Marcus Aurelius svoje vědění přenáší do pozice náboženské nauky. Člověk je dle jeho mínění spojením těla a duše, přičemž duše se dále skládá z ducha, který jí vládne. Je to duchovní aktivní princip člověka. Dále pak podobně jako Sokrates a kyničtí filosofové hledá takzvané „blaho“. Usiluje o nalezení štěstí sám v sobě a dosažení vnitřní svobody. Říká, že šťastný je člověk, který pozná, že proti osudu ničeho nezmůže, a který tedy proti němu nic nedělá (srov. Machovec, 1993, s. 173).

Učení o vnitřní svobodě a vnější nesvobodě bylo zřejmou útěchou a iluzí tohoto myslitele. Byla to myšlenka, pomocí které zvládal rozpory mezi mravními ideály a nutností rozhodovat o osudech vojáků i ukřižovaných křesťanů. On však neměnil osudy lidí, ale měnil vnitřní vztah ke skutečnostem, které ho obklopovaly. Tvrdil, že díky vypěstování si lhostejnosti, apatie, bezcitnosti a pohrdání k osudu může člověk v klidu žít (srov. Machovec, 1993, s. 173–174).

Jak se tedy na smrt dívá M. Aurelius? Smrt je pro něj osvobozením duše od těla, a tedy znovuzrození. Smrt znamená rozklad něčeho, co se spojí znovu se zemí, tedy návrat k zemi. Naším posláním na zemi je být ctnostný. Jako zbabělá a ubohá mu přijde, na rozdíl od ostatních stoiků, sebevražda. Pouze ten, jenž nezná skutečný smysl života a smrti je schopen sebevraždy. Jediný u koho je schopen sebevraždu připustit je ten, kdo už dále nemůže sloužit ctnosti. Ačkoliv stoicismus uznává lásku k bližnímu a myšlenku vzájemného bratrství mezi lidmi, tak M. Aurelius byl ten, který stejně jako jeho předchůdce císař Troján nechával pronásledovat křesťany. Jako vladař se snažil o obrodu své říše, především v oblasti soudnictví a zákonodárství. Z pohledu společenského, se snažil o morální obrodu jedinců tak, aby se zlepšilo lidské soužití.

Marcus Aurelius praví, že filosofie, se mu v době jeho císařských povinností stala matkou, kdežto jeho vláda, mu byla macechou. Hlásá, že naší předností je milovat všechny i ty, kteří nám křivdí. „Nejlepší způsob odplaty je neoplácat špatné špatným“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 74).

Těmito jeho názory vrcholí stoická morálka a etika římského světa, světa nespočetných krutostí.

4.6 Tvorba

Marcus Aurelius po sobě zanechal jediné dílo, které psal nejen doma, ale i na vojenských leženích. Dílo se jmenuje *Hovory k sobě*. Je to jedno z nejslavnějších děl, které kdy napsal nějaký panovník. Není proto divu, že byl často označován jako „filosof na trůnu“. Kniha je psaná řecky a zabývá se převážně praktickou částí filosofie. Díky tomu, že kniha vznikala postupně, opakují se zde určitá témata, stejně tak jak se daná témata a situace opakují v lidském životě. Se svým názorem na svět se hodně ztotožňuje se stoicismem a ve své filosofii se přiklání převážně k Epiktétovi, který ho ve značné míře ovlivnil.

4.6.1 Hovory k sobě

Tato kniha se rozhodně nepovažuje za systematické dílo. Převážně díky tomu, že se M. Aurelius snažil o zachycení jednotlivých myšlenek, které on sám považoval za důležité. Nejednalo se tedy o žádné esejistické dílo. Samotné zápisky jsou seskupeny do dvanácti knih, kde pojem kniha představuje spíše nějakou kapitolu. Přitom každá kniha se skládá z jednotlivých myšlenek, které jsou různě dlouhé. V těchto knihách se snaží uvědomit si sám sebe a svoji podstatu, jednání, své vlastní slabosti a chyby.

V první knize děkuje všem, kteří se jistým způsobem zapsali do jeho života. Zmiňuje pak především ty, kteří se podíleli na jeho duchovním i duševním vývoji. Děkuje tak svým rodičům, dědovi, nevlastnímu otci, ale především svým vychovatelům a učitelům. K děkování zároveň přidává fakta a příklady čemu se od nich naučil: „Diognétos mě odvedl od malicherného pachtění, od víry v povídačky kouzelníků a čarodějů o zařikávání a vymítání zlých duchů a jiné pověry; ...“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 27) „Od Apollónia jsem se učil nezávislému myšlení, nekolísavé rozvážnosti, která se neřídí ničím jiným než rozumem, a ustavičné duševní rovnováze, ať v prudkých bolestech nebo při ztrátě dítěte nebo v zdlouhavých nemocech“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 28).

Jedním z dalších komu se snažil poděkovat je Sextus. Ten mu poskytl základy shovívavosti, ukázal mu, jak má vypadat obraz otcovského vzoru v rodině. A díky němu ví, že by člověk měl žít v souladu s přírodou. Také se po jeho vzoru naučil být shovívavý k lidem méně vědomým a uvážlivým. „Fronto mě přivedl k poznání, kolik závidí a pletichářství a pokrytectví vězí v samovládě a jak ta naše takzvaná šlechta obyčejně mívá málo lásky k bližnímu“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 29).

Od bratra Severa získal vizi demokratické ústavy, ve které by panovala občanská rovnoprávnost, spravedlnost a dále by zahrnovala také vládu, jenž si nadevšechno váží svých poddaných. Nepokoušet se přátelům naznačovat co bychom chtěli, nýbrž přímo říci, o co nám jde. Bratr Severus mu pomáhal nejen v uvědomění si lásky k přátelům, ale také lásky k filosofii.

V první knize Marcus Aurelius píše, jak mu všichni pomáhají v jeho poznání a výchově, ale také se nezapomíná zmiňovat o jejich přednostech a kladech. Jakou k nim on sám zachovává úctu, jak si nejen jich osobně váží, ale také, jak si cení jejich názorů a myšlenek. Děkuje ale také bohům, za okolnosti a život, který mu poskytli.

Následujícími knihami začínají jeho vlastní filosofické poznámky, kterými poukazuje na mravní postoj člověka a jeho sounáležitost s přírodou. Nesnažil se, být lhostejný k výtkám svých přátel, ačkoliv by dané výtky nebyly zrovna oprávněné. Zdůrazňoval, aby lidé milovali svoje děti opravdově a důvěru svých přátel si nejen zasloužili, ale také udrželi. Avšak přesto všechno kladl veliký důraz na to, aby se člověk moc často neomlouval, a to jak písemně, tak i ústně.

V této souvislosti říká: „I kdybys měl být živ tři tisíce let a třeba i desetkrát tolik, buď přesto pamětliv toho, že nikdo neztrácí jiný život než ten, který právě žije, a že jiný život nežije než ten, který ztrácí“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 39). Avšak i nejdéle žijící a nejdéle umírající ztrácejí stejně. Ztratit, mohou jedině přítomnost. Protože budoucnost zatím nikdo nemá, a jak by tedy mohl někdo ztratit něco, co nikdy neměl.

Co by mohl Marcus Aurelius považovat za pocit mravní spořádanosti? Dokonalou pohodu? Ano. Této dokonalé pohody člověk dosáhne tehdy, když se chce uchýlit do místa, ve kterém nalezne největší klid. A kde jinde by tento klid měl naléznout, než sám v sobě. Neboli ve své duši (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 49).

Pozoruj a posuzuj věci podle toho, jaké doopravdy jsou a ne tak, jak by to někdo jiný rád viděl i u tebe (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 52). Tímto klade velký důraz na to, aby si každý stál za svým názorem. Změnit názor může někdo jen tehdy, usoudí-li, že jiný názor je spravedlivější a celkově prospěšnější. „Dokud žiješ, dokud ještě můžeš, staň se dobrým!“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 53). Všechno je krásné samo sebou a krása už k sobě nic nepotřebuje. Proto chválou ani pomluvou se nic nezlepší ani nezhorší.

Smrt považuje za stejný děj jako zrození. Je to proces, který utváří samotná příroda. Proces sloučení a rozkladu. Není to naprosto nic, za co by se měl kdokoliv stydět (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 51). Proto také jedním z jeho hlavních pravidel je život v souladu s přírodou a vesmírem, jehož jsme součástí. V souladu s vesmírem zmiňuje také boha, který je součástí každého z nás a to ve formě rozumu. Tedy, řídí-li se člověk rozumem a nenechává se zmást klamnými představami, pak právě tehdy žije člověk v souladu s přírodou.

Filosof Herakleitos pravil, že všechno jednou zanikne. Stejně jako člověk zemře, tak i pro zem je smrtí promění-li se ve vodu, pro vodu nastane smrt, změní-li se ve vzduch a smrtí pro vzduch stane-li se ohněm. To vše platí i opačně (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 59). Jak ale viděl smrt Marcus Aurelius u člověka? „Smrt: odpočinutí od smyslových rozporů, od záchvěvů chťičů, od trmácení rozumu a od sloužení tělu“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 80). Přesto sebevraždu z nerozvážnosti stoikové zavrhovali. Spáchat sebevraždu může jedině ten, pro koho už není jiná lepší volba, kdo život zavrhuje a je pro něho nežádoucí. Ale i tak může učinit pouze po důkladné rozvaze.

Nikdo z nás si nemá myslet, že když bude odcházet z tohoto světa tak se neobjeví nikdo, kdo by nad jeho smrtelnou postelí nepovzdechl úlevou. Určitě se najde někdo, kdo by si v duchu pověděl: „Konečně si oddechneme od toho mravokárce! Zlý sice nebyl na nikoho z nás, ale přesto jsem cítil, že v tichosti námi pohrdá“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 138). Takhle to obvykle dopadá podle M. Aurelia s řádným člověkem. Máme se tedy všichni obávat, co si v duchu budou lidé vykládat u našich smrtelných loží.

Co by tě vždycky mělo potěšit, je dle Marca Aurelia vzpomínka na některého ze současníků a uvědomění si jeho ctnosti. Co jiného tě může přimět být šťastným než nějaký vzor ctnosti. U jednoho si vybavíš skromnost u dalšího štědrost, a tak dále. Nejlépe, pokud by se slučovali v jednotlivci.

Pokud se ti něco sdělí, přijmi to přesně tak, jak ti to bylo sděleno a už si k tomu nic nepřidělávej a nestěžuj si danou situaci sám. „Vidím, že dítě stůně. Ano, to vidím; ale že je v nebezpečí, nevidím“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 111). Z toho tedy plyne: vždy zůstaň u původního znění zprávy. Od přírody má člověk sílu snášet cokoliv, co mu jeho mysl podá snesitelným. Proto tě také v životě potkávají věci pro tebe snesitelné nebo věci, které snášet nemůžeš. V této souvislosti si tedy řekni, je-li to věc, kterou mohu snášet, tak jí snášej nejvíce, jak můžeš, a pokud je to věc kterou snášet nemůžeš, ani pak to nevzdávej a snášej i tuto danou věc, protože si vzpomeň, že cokoliv je ve tvé mysli, máš schopnost to zvládnout (srov. Marcus Aurelius, 2011, s. 127–128).

Podobu duše přirovnává Marcus Aurelius ke kouli, proto říká: „Duše zachovává tvar dokonalé koule, pokud se ani nerozpíná, ani se nesvrašťuje, ani se nezvedá, ani neklesá, nýbrž září tím světlem, kterým poznává pravdu všech věcí i pravdu v sobě samé“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 142).

V závěru knihy se zmiňuje o základním devateru, které by měl mít každý člověk vždy na paměti a podle něhož by měl umět v každé situaci reagovat. Dále dělí člověka na tři části, ze kterých se skládá: tělo, živočišná duše, rozum. O první dvě se musí člověk starat sám, jsou tedy jeho. Až ta poslední se stává tvou v pravém slova smyslu. Jediné, co máš považovat za důležité podle Marca Aurelia je: „...jednat, jak tě k tomu vede tvá přirozenost, a přijímat, cokoli ti přináší vesmírná příroda“ (Marcus Aurelius, 2011, s. 158).

5 Pokus o srovnání – Seneca, Epiktétos, Marcus Aurelius

Následující kapitola se bude zabývat jistými podobnostmi mezi Luciem Annaeusem Senekou, Epiktétem a Marcem Aureliem Antoninem. V jejich dílech můžeme nalézt nespočet podobností, ale také témat, ve kterých se jejich názory rozcházejí. Přesto, že se mezi sebou neznali, dokázal jeden od druhého čerpat filosofické myšlenky, které poté buď přijal za své, nebo se stal jejich oponentem.

Tito tři představitelé římského stoicismu se zabývali převážně etikou a řešili otázky její problematiky. Kladli důraz na zavedení filosofie do praktického života a snažili se člověku ukázat lepší stránku života a společnosti.

5.1 Jejich život

Přestože každý z nich pocházel z jiné společenské vrstvy – Seneca, syn filosofa, později vypuzen do vyhnanství, Epiktétos, otrok, posléze učitel filosofie, Marcus Aurelius od raného mládí sledován císařskou rodinou, později adoptován za císařského syna – všichni dosáhli obdivuhodného ohlasu nejen za svého života, ale osobně si myslím, že v oblibě jsou ještě i v dnešní době. Jejich filosofie ovlivnila nespočet filosofů, umělců, literátů a jiných. Během svého života ovlivnili nemalé množství lidí. Když zpětně shrnu předcházející kapitoly, tak víme, že Seneca byl učitelem mladého císaře Nerona, Epiktétos se stal velmi uznávaným učitelem, za kterým chodili pro rady i vysoce postavení úředníci a v neposlední řadě Marcus Aurelius, který měl tu možnost vládnout Římské říši.

5.2 Duše

Stoici považují duši za původ mravnosti a neodmyslitelnou část lidského jedince. Seneca se dívá na duši jako na hosta ve vlastním těle, která může žít jediným možným způsobem a to mimo tělo. Také ji považuje za zcela hmotnou. Základním úkolem duše pak zůstává podle Seneky utvoření si cesty k bohu a oproštění se od všeho zlého. Epiktétos se převážně zabývá otázkami dobra a zla. V této souvislosti navazuje na podstatu duše, které je přitahována dobrem. Dobrý člověk má proto vše a tudíž i jeho duše se může pyšnit spravedlností, čestností, věrností a laskavostí. Spolu s Marcem Aureliem dále zastávají názor, že člověk je spojením těla a duše. Tady Marcus Aurelius ještě rozeznává duši, ve vlastním slova smyslu od ducha, který jí vládne. Považuje to za čistě duchovní princip člověka, který vychází od samotného božstva. Dalším pohledem na duši je podle Marca Aurelia, trojdělení, ve kterém je jednou z částí duše a v ní se ukrývá vášeň. Pomocí duše můžeme poznávat

pravdu věcí a také pravdu v sobě samém. Jedině duše nám dokáže poskytnout takové místo, kde se člověk dokáže cítit v bezpečí. Je to místo, které člověku dodá potřebnou útěchu a klid.

5.3 Blaženost

Otázka blaženosti zůstávala po dobu celého stoicismu otevřená. Jak blaženosti dosáhnout? Co se za ni ukrývá? Tyto a plno dalších otázek si kladli i moji tři představitelé. Podle Seneky se k blaženosti dostane člověk pouze tím, že bude vykonávat věci tak, jak jsou správné, ve shodě s přírodou a podle toho jak nám je pomáhá vybírat náš rozum a nikoliv podle toho, jak to od nás vyžaduje naše okolí. Základ blaženosti tedy zůstává v souladu s přirozeností, za kterou považuje ctnost. Dále hlásá, že aby člověk mohl dosáhnout blaženého života, nemusí se bezvýhradně vzdát veškerých darů štěstěny. Tímto argumentem se s největší pravděpodobností snažil pouze ospravedlnit fakt, že on sám, ačkoliv se hlásil výhradně ke stoicismu, měl nemalé bohatství. Seneca tudíž apeluje na lidskou svobodu volby. Epiktétos v podstatě s jeho myšlenkami souhlasí, podle něho vidí základ blaženosti pouze v naší vůli. Marcus Aurelius však vidí podstatu blaženosti v dosažení nevyššího dobra, ke kterému mu napomáhá jeho mysl. Nezapomíná se zmiňovat o tom, že právě myslí, je člověk spojován s bohem.

5.4 Ctnost

Stoicismus klade velký důraz na morálku, je proto pochopitelné, že se představitelé stoicismu zabývají otázkami ctnosti. Je pro ně podstatou morálky, a tedy vším, co je správné a v souladu se správnými mravy. Přesto se každý z představitelů díval na ctnost z jiného pohledu. Seneca například vyjadřuje ctnost pomocí jejího protikladu a tím je rozkoš. Přitom ctnost považuje za nejvyšší možný stupeň, jakého člověk může dosáhnout, kdežto rozkoš je pouze dočasná a pomíjivá, což se o ctnosti říct nedá. Naproti tomu Epiktétos považuje samozřejmě ctnost za dobrou a jako protiklad k ní staví špatnost, která je zlá. Avšak právě tyto věci jsou podle Epiktéta zcela v naší moci. Ostatní věci, jako například bohatství, pocity, zdraví v naší moci nejsou a považuje je za věci vnější. Pro Marca Aurelia znamená žít ctnostně, jako být srozuměn se svým osudem. Oddává se vůli rozumu a božstvu, se kterým je propojen právě rozumem.

5.5 Smrt/sebevražda

Téma smrti a sebevraždy se ve stoicismu značně rozebírá. Všichni tři představitelé mají podobný názor na smrt. Je to něco přirozeného, v souladu s přírodou. Rozhodně to není

něco, čeho by se člověk měl bát nebo za co by se měl někdo stydět. Smrt je jakým si osvobozením duše od těla, neboli znovuzrozením. Shodují se také na tom, že odchod ze světa vlastní rukou je svobodný čin, který člověku pomůže při nesnázích. Seneca měl, co se týče sebevraždy, jasné názory. Sám se také, jako jediný z uvedených tří představitelů, uchýlil po Neronově příkazu k sebevraždě. Avšak v tomto případě bylo vydané rozhodnutí zcela v souladu s vlastní vůlí. Jeho myšlenka je spojována s mudrcem a přesvědčením, že člověk by neměl setrvávat na světě, pokud ho jistým způsobem tíží nebo nenaplnuje. A také tuto možnost nikomu neodepírá. Tím se však rázným způsobem rozchází s názory Marca Aurelia. Jeho názory jsou sice podnětné, ale v otázce sebevraždy se mohou zdát do jisté míry neurčité. Na jednu stranu považuje sebevraždu za zbabělý čin a rázně ji odsuzuje. Pouze ten kdo nezná pravý smysl života a smrti je podle něho schopen se k sebevraždě uchýlit. Přesto ale přijímá sebevraždu, jako možnost u toho, kdo už dále není schopen sloužit ctnosti. Díky těmto názorům považujeme jeho myšlenky za nejasné.

6 Možnost využití témat stoické filosofie ve výuce občanské výchovy a společenských věd

6.1 Stoický klid

Stoikové, především pak mudrci, měli schopnost dosáhnout tzv. stoického klidu. Ten se vyznačuje schopností umět za jakýchkoliv okolností ovládat svoje emoce, to znamená nejednat v afektu, ale uváženě. Být schopen jednat při každé situaci. Přirovnala bych takový stoický klid k případu od Marca Aurelia, ve kterém se uvádí, že sice můžeme vidět, jak dítě stůně, avšak v ohrožení života není, tak ani není důvod pro paniku. A podle mého názoru, z toho jak jsem stoiky studovala, by ani vážnou nemoc nepovažovali za důvod k obavám. Vždyť nemoc, obzvláště u dětí, není nic zvláštního ani ojedinělého, neboli jak by řekl mudrci, to se prostě stává.

A tak bych se vrátila k tématu začlenění stoické nauky do dnešního školství. Domnívám se, že umět disponovat stoickým klidem by bylo pro mnohé učitelé značnou výhodou. Umět rozumně a s čistou hlavou přednést svoje argumenty a nenechat se rozhodit sebemenší narážkou ze strany žáků. Tento stoický klid by ale rozhodně nemuseli ovládat pouze pedagogičtí pracovníci, ale nauka o zvládnání stoického klidu by se určitě mohla objevit i v osnovách občanské výchovy a společenských věd, kde by se ji naučili žáci. Žáci by dokázali pomocí této nauky zvládat stresové situace ve škole, které jsou podmíněné zkouškami, testy, vysvědčením, nátlaku ze strany rodičů a plno dalších.

Stoický klid mi osobně do jisté míry připomíná schopnost asertivního chování, kterému se také po celý život snažíme naučit.

6.2 Lásky k bližnímu a rovnoprávnost

Pedagogická profese je především založena na kladném vztahu učitel-žák. Samozřejmě se ve školním prostředí rozvíjejí i vztahy mezi studenty navzájem. Ale co je neméně důležité je vztah žák-učitel. Ve výuce by kantor neměl opomíjet fakt, že sice je jako učitel na vyšší úrovni než jeho žák, přesto by to ale nemělo znamenat, že pouze on má veškerá práva. Učitel by měl být schopen žákům naslouchat a brát je za sobě rovné, i když obě strany v tomto vztahu si musí být vědomy jisté pomyslné hranice mezi nimi.

Když bych se snažila vzpomenout na alespoň přibližný příklad ze stoicismu, napadl by mě asi jako první Seneca a Marcus Aurelius. Seneca se svojí rovnoprávností u otroků, kde se snažil prohlašovat, že všichni lidé jsou si rovni a že otroky by neměl nikdo považovat za něco

podřadnějšího, než jsme my. Tady tento příklad, pán-otrok, bych hodně nadneseně přirovnala k pozici učitel-žák. U Marca Aurelia mě jako příklad napadla jeho osobitá laskavost ke všem ostatním. Na všechny se snažil být milý a pomáhat jim. Avšak jak byl vlídný na ostatní, o to víc byl tvrdý sám na sebe.

6.3 Rozum

Rozum považovali stoikové za základ veškerého vědění. A proto by bylo ode mne pošetilé, kdybych se nesnažila začlenit rozum do výuky. Rozumem disponuje každý člověk, ale pouze moudrý člověk ho umí náležitě využít. A to by mělo být i úkolem školství a všech učitelů v něm pracujících. Naučit žáky učit se, jak se mají učit. Někteří žáci jsou nadanější než jiní. Na tom není nic tak zvláštního, ale to, na co se snažím poukázat já, je aspekt, že takoví méně „nadanější“ žáci se jako první ve škole naučí učit. Je to pro ně základ všeho. Kdežto „nadanější“ žák, zvládá učivo, aniž by se ho musel nějak zvlášť učit. Tady nám proto vzniká základní problém. Takový žák, postoupí-li výš ve svém vzdělání (př. 2. stupeň ZŠ, SŠ, ...) jednou takzvaně narazí na problém, že mu nestačí pouze vědomosti, které pochytil například na hodině. Nastává tedy zásadní zlom v tom, kdy je pro žáka ve vyšším věku obtížnější se naučit jak se má umět učit. Proto bych já osobně apelovala ve výuce, například občanské výchovy, na ověřování, popřípadě utvoření schopnosti se učit, a tím tříbit i svůj rozum.

6.4 Život v souladu s přírodou

Žít v souladu s přírodou podle stoiků znamená brát věci (přijímat věci) takové jaké jsou, a jak nám je život podává. Jak toto téma začlenit do výuky? Přímě jak ho začlenit do výuky nevím, ale mojí myšlenkou je, aby se žáci naučili zvládnout situace ve škole tak, jak jim je škola podává. Dostane-li žák špatnou známku, měl by ji umět přijmout a říct si, že to příště zvládne lépe. Nemáš u oběda své volné obvyklé místo? Co na tom, o stůl dál je jedno místo volné. Uvědomuji si návaznost s kapitolou o stoickém klidu, ale sama v tom vidím určitý rozdíl. Stoický klid nám napomáhá se s danou situací vypořádat, kdežto život v souladu s přírodou nám umožní dané situace pochopit a uvědomit si, proč a za jakých důvodů právě tak jednáme.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se snažila splnit úkoly, které jsem si stanovila na začátku své práce. Mým úkolem, který jsem si určila, bylo pokusit se nastínit základní teze stoické filosofie, ať už to byly jeho počátky nebo konec. Snažila jsem se ukázat svůj pohled, na danou problematiku. To znamená popsat život, tvorbu a filosofii jednotlivých představitelů Seneky, Epiktéta a Marca Aurelia. Jejich díla byla psaná především pro širší veřejnost a prostý lid. Díky tomu se mohly jejich díla, názory a filosofické myšlenky šířit postupem času po celé zemi. Představitelé stoicismu výrazným způsobem ovlivnili vznik a vývoj křesťanství v jeho rané fázi v Římě. Nejenom uvedení představitelů, ale také plno dalších představitelů tohoto směru, nesmím opomenout i daný směr, ovlivnili nespočet umělců, filosofů, literátů, obyčejných lidí, ale také i směrů, které se z jejich myšlenek dále utvořily.

Pokusila jsem se také o jejich srovnání, ve kterém bylo mým záměrem poukázat na fakt, že ačkoliv všichni tři představitelé se řadili do stejného směru a působili ve stejném státě, jejich názory se ne vždy shodovaly. Přesto ale byla základní myšlenka stoicismu zachována.

Osobně se domnívám, že stoicismus hrál důležitou roli v duchovním vývoji společnosti a to nejenom v době, ve které působil. Tento směr dokázal napomoci mnoha filosofům svými myšlenkami, avšak především svojí praktičností.

Prameny a literatura

ASMUS, V. F. *Antická filozofie*. Praha: SVOBODA, 1986. 542s. 73/508-21-8.

AURELIUS, M. A. *Hovory k sobě*. Praha: ARISTA, BASET, 2011. 184s. ISBN 978-80-86410-63-0 (ISBN 978-80-7340-124-5).

DE CRESCENZO, L. *Příběhy řecké filozofie*. Praha: DOKOŘÁN, 2004. 192s. ISBN 80-86569-66-7.

DRTINA, F. *Úvod do filozofie I*. Praha: JAN LAICHTER, 1914. 568s.

EPIKTÉTOS, *Epiktetos. Rukojeť, Rozpravy*. Praha: NAKLADATELTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE, 1957. 312s. Bez ISBN.

EPIKTÉTOS, *Moudrost stoika Epikteta*. Olomouc: VOTOBIA, 1996. 155s. ISBN 80-7198-047-1.

FUHRMANN, M. *Seneca a císař Nero*. Jinočany: H&H, 2002. 319s. ISBN 80-86022-77-3.

LONG, A. A. *Hellénistická filozofie. Stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. 341s. ISBN 80-7298-077-7.

MACHOVEC, D. *Dějiny antické filozofie*. Praha: H&H, 1993. 187 s. ISBN 80-85467-62-3.

RÁDL, E. *Dějiny filozofie I*. Praha: VOTOBIA, 1998. 514s. ISBN 80-7220-063-1.

RIST, J. M. *Stoická filozofie*. Praha: OIKOYMENH, 1998. 343s. ISBN 80-86005-06-5.

SENECA, L. A. *Faidra*. Praha: ARTUR, 2011. 76s. ISBN 978-80-87128-58-9.

SENECA, L. A. *O duševním klidu*. Praha: ARISTA, BASET, 2004. 396s. ISBN 80-86410-43-9. (ISBN 80-7340-055-3).

TVRDÝ, J. *Původce dějinami evropské filozofie*. II. vydání. Brno: KOMENIUM, 1947. 491s.

Anotace/Annotation

Jméno a příjmení:	Lenka Rešlová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Filosofie a etika stoicismu
Název v angličtině:	The Philosophy and Ethics of Stoicism
Anotace práce:	<p>Tématem této bakalářské práce bylo popsat stoickou filosofii, její etapy, i podstatu daného učení. Cílem práce byl pokus o srovnání etických názorů třech hlavních stoických představitelů, Seneky, Epiktéta a Marca Aurelia, vyzdvihnout jejich společné témata a navrhnout začlenění jejich filosofie do občanské výchovy a společenských věd.</p> <p>Základními prameny této práce byly především díla výše zmíněných autorů spolu s literaturou filosofů, zabývajících se problematikou stoicismu nebo antickou filosofii.</p>
Klíčová slova:	stoicismus, filosofie, etika, moudrost, stoický klid, blaženost, ctnost, smrt
Anotace v angličtině:	The topic of this bachelor's thesis was to describe stoic philosophy, its stages and the nature of its doctrine. The goal was to compare the ethical opinions of the three main stoic representatives, Seneca, Epictetus and Marcus Aurelius, to highlight their common themes and to recommend the

	<p>integration of their philosophy into Civics and Social Sciences.</p> <p>The fundamental sources for this thesis were especially pieces of work by the previously mentioned authors and literature by philosophers who specialize in issues of stoicism or antique philosophy.</p>
Klíčová slova v angličtině:	stoicism, philosophy, ethics, wisdom, stoic calm, blessedness, virtue, death
Přílohy vázané v práci:	–
Rozsah práce:	51 stran
Jazyk práce:	český jazyk